

GAUDE, MATER POLONIA Z DZIEJÓW HYMNU, JEGO BADAŃ I PRZEKŁADÓW

Są dzieła ludzkiego ducha, które z biegiem czasu nabierają znaczenia symbolu. Niewątpliwie do takich należy urzekający swoim pięknem i dostojnością hymn ku czci św. Stanisława *Gaude, mater Polonia*...¹

Arcybiskup Alfons Nossol

Słowa kluczowe: *Gaude, mater Polonia*, hymnografia, stan badań, przekłady
Key words: *Gaude, mater Polonia*, hymnography, the state of research, translations

Streszczenie

Praca poświęcona jest dziejom badań nad hymnem *Gaude, mater Polonia*, napisanym ku czci św. Stanisława w XIII w. przez Wincentego dominikanina (z Kielc lub z Kielczy). Artykuł dzieli się na trzy części. W pierwszej autor przypomina najstarsze świadectwa żywotności tego hymnu, w drugiej dokonuje szczegółowego przeglądu badań nad jego tekstem i melodią, w trzeciej zamieszcza edycje hymnu oraz jego osiemnastu przekładów na język polski, powstałych od XVI do XX w.

Hymn *Gaude, mater Polonia*, którego autorstwo przypisuje się dzisiaj niemal powszechnie dominikaninowi Wincentemu z Kielc (lub z Kielczy) powstał prawdopodobnie wcześniej niż *Bogurodzica*. W każdym razie najdawniejsze jego przekazy są wcześniejsze niż dwa najstarsze znane zapisy *Bogurodzicy*, kcyński i krakowski, oba sporządzone ok. 1410 r. Obie te pieśni są niewątpliwie, jak stwierdził w przywołanym cytacie arcybiskup Alfons Nossol, wielkimi dziełami ludzkiego ducha, obie określano jako *carmen patrium* (pieśń ojczysta, pieśń ojców). *Bogurodzica* i *Gaude, mater Polonia* są kulturowymi emblematami dwóch najstarszych nurtów naszej chrześcijańskiej tradycji. W takiej właśnie symbolicznej parze łączył je św. Jan Paweł II, gdy pisał:

Każdy naród żyje dziełami swojej kultury. My, Polacy, na przykład, żyjemy tym wszystkim, czego początek odnajdujemy w pieśni *Bogurodzica* – najstarszej zapisanej polskiej poezji, jak też starodawnej melodii z nią związanej. [...] *Bogurodzica* należy w jakiś szczególnie sposób do tradycji gnieźnieńskiej w polskiej kulturze. Jest to tradycja Wojciechowa. [...] Równocześnie istnia-

ła już pochodząca z Krakowa druga tradycja, związana z kultem św. Stanisława. Wyrazem tej tradycji jest łaciński hymn *Gaude, mater Polonia*, śpiewany do dzisiaj w języku łacińskim, tak jak *Bogurodzica* śpiewana jest w języku staropolskim. Te dwie tradycje przenikają się².

Współistnienie w kulturze duchowej dawnej Polski tradycji Maryjnej, Wojciechowej i Stanisławowej poświadcza sama *Bogurodzica*: w zapisie tej pieśni z przełomu XV i XVI w., pochodzącym z biblioteki klasztoru jasnogórskiego (tzw. przekaz Ae), piętnasta z osiemnastu zwrotek, po strofach modlitewnych adresowanych do Maryi Dziewicy i św. Wojciecha, zwraca się do św. Stanisława:

Święty Stanisławie,
Tyś u Boga w sławie,
Prosi za nami Gospodna,
Panny Maryjej syna³.

Skoro już mowa o *Bogurodzicy* w pracy poświęconej hymnowi *Gaude, mater Polonia*, wypada zauważyć, że

¹ Abp Alfons Nossol, *Słowo wstępne*, [w:] *Wincenty z Kielczy in memoriam. Festiwal w 750. rocznicę powstania hymnu „Gaude Mater Polonia”*, 18 kwietnia – 8 maja 2004 roku, Opole 2004, s. 3.

² Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość. Rozmowy na przełomie tysiącleci*, Kraków 2005, s. 87–88. Podobnie traktuje obie pieśni H. Feicht w artykule *Zur Entstehung zweier polnischer „Carmina patria”*, [w:] tegoż, *Studia nad muzyką polskiego średniowiecza*, Warszawa 1975, s. 123–129.

³ Tamże, s. 113. Podobnie w przekazie Af z pocz. XVI w. z Biblioteki Śląskiej w Cieszynie.

pierwsza z szacownych pieśni doczekała się nie tylko setek studiów szczegółowych⁴, lecz także wydanej już niemal 60 lat temu edycji krytycznej, uwzględniającej jej przekazy od początku XV do początku XIX w., wraz z opracowaniem filologicznym, językoznawczym i muzykologicznym⁵, podczas gdy bibliografia na temat hymnu o św. Stanisławie prezentuje się nieporównanie skromniej. Dysproporcję tę zmniejszy z pewnością edycja fototypiczna *Antyfonarza kieleckiego* z najstarszym zapisem tekstu i melodii *Gaude, mater Polonia* oraz towarzyszące tej edycji prace naukowe. Intencją autora niniejszego opracowania jest prezentacja i podsumowanie aktualnego stanu badań, przypomnienie niektórych świadectw żywotności hymnu *Gaude, mater Polonia* w kulturze dawnej Polski, a także edycja kilkunastu jego przekładów na język polski, powstałych od końca XVI w. do czasów współczesnych. One również świadczą o trwałym i poczesnym miejscu tej pieśni nie tylko w pamięci minionych wieków, lecz także we współczesnej kulturze, zarówno religijnej, jak i świeckiej.

Ślady dawnej obecności

Poza zachowanymi do dzisiaj kilkudziesięcioma przekazami hymnu *Gaude, mater Polonia* w rękopisach i drukach liturgicznych przedtrydenckich, najważniejszymi świadectwami zainteresowania hymnem ku czci św. Stanisława na poziomie egzegetyczno-katechetycznym są komentarze pochodzące z XV w. Są to typowe dla tego czasu „eksplikacje” hymnów lub sekwencji, przybierające formę obszernych niekiedy objaśnień kompozycji i treści. Aleksander Brückner, wspominając o licznych zabytkach tego rodzaju, wymienia trzy, w których uwzględniony został również hymn *Gaude, mater Polonia*. Pierwszy to spisany w latach 1425–1427 rękopis Biblioteki Jagiellońskiej nr 2012, zawierający m.in. sekwencje i hymny „z obszernym komentarzem i kilku polskimi glosami”; hymn na św. Stanisława, jak pisze Brückner, został tu „dwa razy umieszczony”⁶. Podobny, a może nawet identyczny zbiór hymnów z komentarzami zawierał rękopis Cesarskiej Biblioteki Publicznej w Petersburgu (Lat. I F 223), spisany w roku

1444 przez Zawiszę ze Słupcy; w spalonym po powstaniu warszawskim manuskrypcie zapisano na f. 114 hymn *Gaude, mater Polonia* z komentarzem, z którego Brückner wynotował etymologię *Stanislaus quasi stans in laude*⁷ oraz glosę *fecunda* – płodna⁸. Trzecim opisanym przez Brücknera zabytkiem jest kodeks Biblioteki Jagiellońskiej nr 2195, spisany głównie przez Marcina z Łęczycy w roku 1466, w którym zapisano „inną już ręką, nie Marcina naszego, hymny kościelne z komentarzem”⁹.

W kodeksie pochodzącym z klasztoru Kanoników Regularnych Laterańskich w Kraśniku (obecnie w Bibliotece Seminarium Duchownego we Włocławku, nr 280) w l. 1444–1445 zostały zapisane hymny, pieśni i sekwencje łacińskie z obszernymi komentarzami¹⁰; na k. 121v–122v znajduje się hymn o św. Stanisławie wraz z objaśnieniami¹¹.

W powstałym w pierwszej połowie XV w. rękopiśmie z byłej biblioteki Ojców Augustianów w Krakowie (sygn. B 213, obecnie w Bibliotece Jagiellońskiej nr akc. 150/54) znalazł się zbiór 108 hymnów kościelnych z bogatymi komentarzami, a wśród nich *Gaude, mater Polonia* (nr 81); późniejsza ręką, zapewne z końca XV w., dopisała glosy polskie, m.in. w hymnie o św. Stanisławie (na f. 131v) glosę „*fecunda, fertilis* – obdarzona”¹². Jan Kuś, wydawca komentarza do *Gaude, mater Polonia* przypuszcza, że przeznaczony on był do wewnętrznego użytku konwentu: „Interpretacja poszczególnych strof hymnu dowodzi, że autorowi chodziło o objaśnienie tekstu celem głębszego zrozumienia i przyjęcia go przez braci zakonnych, czy też uczestników nabożeństw augustiańskich”¹³. Autorem komentarza do hymnu o św. Stanisławie był, zdaniem Kusia, Izajasz z Krakowa, przeor krakowskiego konwentu augustianów i profesor katedry teologii na Uniwersytecie Jagiellońskim¹⁴.

Ten orientacyjny jedynie przegląd najdawniejszych objaśnień hymnu *Gaude, mater Polonia* zamknijmy wzmianką o pierwszym komentarzu drukowanym, który znalazł się w wydany w roku 1516 u Jana Hallera w Krakowie *Wykładzie hymnów* Michała Falkenera z Wrocławia¹⁵. Nie wdając się tutaj w szczegółową

4 Zob. bibliografię prac na temat *Bogurodzicy* w serwisie Staropolska.pl (http://staropolska.pl/sredniowiecze/poezja_religijna/bogurodzica/bibliografia.html; dostęp: 20 kwietnia 2020 r.).

5 *Bogurodzica*, oprac. J. Woronczak, wstęp językoznawczy E. Ostrowska, opracowanie muzykologiczne H. Feicht, Wrocław–Warszawa–Kraków 1962 (Biblioteka Pisarzy Polskich. Seria A, nr 1).

6 A. Brückner, *Średniowieczna poezja łacińska w Polsce*, cz. 3, Kraków 1894, s. 32.

7 Tamże, s. 33.

8 Tamże, s. 42.

9 A. Brückner, *Średniowieczna poezja łacińska w Polsce*, cz. 2, Kraków 1893, s. 28. Hymn *Gaude, mater Polonia* zapisany został na f. 240v–241v, nie ma tu jednak komentarza.

10 Zob. *Opis źródeł „Słownika staropolskiego”*, red. W. Twardzik, Kraków 2005, s. 122. Na f. 292v tegoż rękopisu zapisana została nieco późniejszą ręką pieśń o św. Stanisławie o incipicie „Święty Stanisławie, tyś u Boga w sławie”.

11 R. Lubicz [H. Łopaciński], *Kilka zabytków języka staropolskiego* (odbitka z tomu IV i V „Prac Filologicznych”), Warszawa 1894, s. 37; por. *Biblioteka Kapituły Włocławskiej*, oprac. S. Chodyński, S. Librowski, Włocławek 1949, s. 106.

12 K. Czaykowski, J. Łoś, *Zabytki augustiańskie*, „Materiały i Prace Komisji Językowej Akademii Umiejętności w Krakowie” t. 2, Kraków 1907, s. 311–312; *Opis źródeł*, s. 108.

13 J. Kuś, *Najstarszy niezany komentarz do hymnu „Gaude, mater Polonia” (przyczynek do hymnografii polskiej)*, „Rocznik Krakowski”, t. 51, Kraków 1987, s. 120. Autor publikuje zarówno tekst łaciński komentarza, jak i jego przekład polski (s. 121–122).

14 Tamże, s. 120.

15 *Hymnus iambicus dimeter de sancto Stanislao, episcopo Cracoviensi, patrono Regni Poloniae*, [w:] Michael Vratislaviensis, *Expositio hymnorumque interpretatio pro iuniorum eruditione ac eorum in sacris litteris institutione conflata*, Cracoviae 1516. Tamże, f. 125r–127r tekst hymnu oraz obszerny wykład jego treści. Swego rodzaju nawiązaniem do tej dawnej tradycji są zwięzłe komentarze do poszczególnych strof *Gaude, mater Polonia*, zamieszczone przez ks. Bronisława Gładysza w jego wydaniu hymnów brewiarzowych; zob. B. Gładysz, *Hymny brewiarza rzymskiego oraz patronatu polskiego. Przekład i objaśnienia*, Poznań 1933, s. 265–267.

analizę tego tekstu¹⁶, wspomnijmy jedynie, że autor utrwała w zamykającej komentarz „nocie filologicznej” popularną w średniowieczu, występującą również w komentarzu z rękopisu augustiańskiego¹⁷, etymologię imienia Stanisław: *Stanislaus interpretat quasi stans in laude*¹⁸.

* * *

Z pewnością momentem kluczowym w nowożytnych dziejach hymnu *Gaude, mater Polonia* było włączenie go do potrydenckiego oficjum brewiarzowego dla Kościoła w Polsce. W 1596 r. w krakowskiej oficynie Łazarzowej ukazało się nakładem biskupa Jerzego Radziwiłła pierwsze po reformie Piusa V *Proprium Polonicum* do brewiarza rzymskiego, opracowane na polecenie synodu piotrkowskiego (1577) przez ks. Stanisława Sokołowskiego, nadwornego kaznodzieję Stefana Batorego. W oficjum o św. Stanisławie biskupie i męczenniku (8 maja) znalazł się również hymn niezporny (*ad Vesperas*) *Gaude, mater Polonia*, co warto tutaj zauważyć – w wersji identycznej z zapisem w *Antyfonarzu kieleckim* z ok. 1372 r.¹⁹

Prócz staropolskich brewiarzy omawiany utwór pojawiał się w rozmaitych dziełkach dewocyjnych i hagiograficznych, których przesłedzenie pod tym kątem wymagałoby oddzielnego studium. Tutaj wspomnijmy o kilku zaledwie przykładach tego rodzaju. W dewocyjnym druczku z 1752 r., zawierającym oficjum o św. Stanisławie, obok litanii, antyfon i modlitw do świętego męczennika zamieszczono tekst hymnu *Gaude, mater Polonia* o tyle ciekawy, że liczący nie jedenaście, jak wersja „kanoniczna”, ale dwanaście strof²⁰. Drucek ten ukazał się zapewne z okazji zbliżającego się pięćsetlecia kanonizacji św. Stanisława w roku 1753. Ta sama okoliczność patronowała wydanej w Rzymie książeczki pt. *Compendio della vita, virtu e miracoli di s. Stanislao...*, w której jako responsorium w nowennie do krakowskiego męczennika zamieszczono pełny tekst hymnu *Gaude, mater Polonia*²¹. Zdarzało się również, że utwór ten cytowano we fragmentach, np. paulin Bartłomiej Szotarewicz w wydanym w roku 1693 żywocie św. Stanisława przytoczył jedynie strofy ósmą

i dziewiątą, poprzedzając je uwagą: *Quam verum illud Ecclesiae in laudem eius occinentis*²².

Stosunkowo rzadko spotyka się cytaty z hymnu *Gaude, mater Polonia* czy też wzmianki o nim w dawnych kazaniach upamiętniających męczeństwo i translację św. Stanisława. Tematem większości takich kazań jest werset J 10,11: *Ego sum pastor bonus*. Szymon Starowolski w trzecim kazaniu *Na dzień św. Stanisława. O jedności Kościoła świętego* wplata w tok opowieści o zasługach i męczeństwie biskupa strofę szóstą (*Sic Stanislaus pontifex...*) oraz strofy trzecią (*Hic certans pro iusticia...*) i czwartą (*Tyranni truculentiam...*)²³. Ten sam autor w kazaniu pierwszym *Na dzień przeniesienia Stanisława świętego* przywołuje zwrotki ósmą (*Cuius ad tactum anuli...*) i dziewiątą (*Surdus auditus redditur...*), zaś kazanie trzecie na to samo święto zamyka przytoczeniem strofy dziesiątej: *Ergo, felix Cracovia...*²⁴. W późniejszym o ponad stulecie kazaniu Samuela Wysockiego *Na toż święto Stanisława świętego* przywołane zostały strofa czwarta (*Tyranni truculentiam...*), siódma (*Poscentes eius merita...*) i – w zakończeniu kazania – dwa początkowe wersy zwrotki pierwszej: *Gaude, mater Polonia, prole faecunda nobili*²⁵.

W niektórych kazaniach o św. Stanisławie doszukać się można aluzji i nawiązań do poświęconego mu hymnu, głównie do początkowych jego wersów. Za tego rodzaju przypadek można uznać zdanie z *Oratio de magnis virtutibus sancti Stanislai* Fabiana Birkowskiego: *Ergo felicissima Cracovia erit tali purpura exornata, tali dotata corpore, tali sanguine rubricata*²⁶. Franciszek Kowalicki w kazaniu *Na dzień świętego Stanisława* wzywał: „Śpiewać Polakom o Stanisławie trzeba!” i dodawał: „Co to za człowiek Stanisław, co to za Polska, tak cudownego syna matka!”²⁷. Antoni Węgrzynowicz w kazaniu pt. *Digitus pastoralis in theca aurea* pisał o relikwiach palca św. Stanisława, przechowywanych w katedrze wawelskiej m.in.: „Ciesz się z tego, cny narodzie polski, że z ojczyzny twojej tak osobliwy na gody Barankowe importowany jest upominek”²⁸. Dziesiątą strofę hymnu (*Ergo, felix Cracovia...*) przytoczył ks. Józef Alojzy Putanowicz,

16 Szerzej na temat najstarszych komentarzy do hymnu *Gaude, mater Polonia* pisze w niniejszym tomie Mieczysław Mejer, który publikuje tu również komentarze Izajasza Bonera i Michała Falkenera.

17 J. Kuś, *Najstarszy nieznanany komentarz*, s. 121: „Notandus, quod Stanislaus interpretatur quasi stans in laude”.

18 Michael Vratislaviensis, *Expositio*, f. 127r. Etymologia ta występuje już w obu *Żywotach św. Stanisława* autorstwa Wincentego dominikanina (MPH t. 4, s. 254 i 367); por. *Średniowieczne żywoty i cuda patronów Polski*, tłum. J. Pleziowa, oprac. M. Plezia, Warszawa 1987, s. 112 (*Żywot mniejszy św. Stanisława*) i 254 (*Żywot większy św. Stanisława*).

19 S. Sokołowski, *Officia propria patronorum Provinciae Poloniae* [...], Cracoviae 1596, s. 26–27. Dzieło Sokołowskiego wydawano później wielokrotnie, m.in. w Wenecji, Antwerpii, Kolonii, Krakowie, Wrocławiu, Warszawie i Wilnie.

20 *Officium parvum in honorem s. Stanislai Episcopi Cracoviensis et Martyris, Regni Poloniae Patroni* [...], b.m.d., 1752, f. A4v–Br. Ten dwunastozwrotkowy wariant hymnu stał się podstawą przekładu zamieszczonego w *Spiewniku* Jana Pankracego Folwarskiego z 1802 r.

21 *Compendio della vita, virtu e miracoli di s. Stanislao vescovo di Cracovia e protomartire del Regno di Polonia*, Roma 1753, s. 86–87. Książeczka ta była później kilkakrotnie wznawiana. Por. *Devozione da farsi in onore del glorioso s. Stanislao martire, vescovo di Cracovia* [...], Roma 1759 (tekst *Gaude, mater Polonia* na s. 11–12).

22 B. Sotarevius, *Byssus et purpura, seu Vita et martyrium D. Stanislai Episcopi Cracoviensis historico stylo* [...], Jasna Góra 1693, s. 125.

23 S. Starowolski, *Świątnica Pańska, zamykająca w sobie kazania na uroczystości świąt całego roku*, Kraków 1645, s. 379 i 383.

24 Tamże, s. 653 i 670.

25 S. Wysocki, *Nauki, homilije i materyje kazań na wszystkie w całym roku dni święte* [...], t. 2, Warszawa 1765, s. 469, 504 i 507.

26 F. Birkowski, *Orationes ecclesiasticae*, Cracoviae 1622, s. 84.

27 F. Kowalicki, *Kaznodzieja odświętny, abo Kazania doroczne na dni świętych Bożych uroczyste, Królowy wszystkich świętych poświęcone*, Sandomierz 1721, s. 215.

28 A. Węgrzynowicz, *Nuptiae Agni, Gody Baranka Apokaliptycznego, albo Kazania na uroczyste święta Pana Jezusowe, Najświętszej Panny i świętych Bożych* [...], Kraków 1711, kol. 683.

profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, w dziełku poświęconym św. Janowi Kantemu²⁹. Najbardziej chyba oryginalnym przykładem inwencyjnego nawiązania do hymnu *Gaude, mater Polonia* jest dedykowane biskupowi-męczennikowi dziełko jezuickiego poety i kaznodziei Andrzeja Kanona, w którym znalazła się *Parodia ad hymnum popularem „Gaude, mater Polonia” etc.* – poemat o św. Stanisławie „nawiązujący” do zamieszczonego na marginesach całego niemal hymnu³⁰.

Nie można wreszcie wykluczyć wpływu *Gaude, mater Polonia* na inne dawne pieśni na cześć św. Stanisława, czego przykładem może być pierwsza strofa hymnu *De sancto Stanislao* z tzw. brewiarza benedyktynów krakowskich (prawdopodobnie z opactwa w Tyńcu), spisane przez Alberta ze Środy na początku XV w.:

Gaude, mater Ecclesia,
Gaude, felix Cracovia,
Stanisłai eximia
Celebrans solemniam³¹.

Znaczące podobieństwo do naszego hymnu wykazuje również występująca w kilku mszałach z przełomu XV i XVI w. sekwencja o św. Stanisławie *Sancte Dei pontifex...*, zwłaszcza w strofach przedstawiających męczeństwo krakowskiego biskupa³².

Dzisiaj o hymnie *Gaude, mater Polonia* wspomina się najczęściej jako o pieśni rozbrzmiewającej w uniwersyteckich aulach z okazji uroczystych inauguracyj nowego roku akademickiego. Ale tradycja ta jest stosunkowo nowa – pierwsze jego wykonanie na Uniwersytecie Jagiellońskim (w czterogłosowej harmonizacji Teofila Klonowskiego z połowy XIX w.) miało miejsce w roku 1895 z okazji otwarcia Collegium Medicum, zaś pierwsze wykonanie w czasie inauguracji roku akademickiego – w roku 1900, w trakcie uroczystości pięćsetlecia odnowienia Uniwersytetu Jagiellońskiego³³.

O wiele dawniejszą metrykę posiada zwyczaj uroczystego śpiewania tego hymnu przy okazji ingresów biskupich do katedry wawelskiej. W czasie ingresu biskupa Jana Małachowskiego w 1681 r. *Gaude, mater*

Polonia oraz responsorium *Vir inclite* śpiewano w trakcie procesjonalnego przejścia z kościoła Mariackiego na Wawel³⁴. Podobnie było w późniejszych czasach: hymn na cześć krakowskiego biskupa i męczennika rozbrzmiewał w czasie ingresu Kajetana Sołtyka do katedry na Wawelu w 1759 r.³⁵, czy po pierwszej mszy odprawionej w katedrze wawelskiej w roku 1912 przez biskupa Adama Sapiechę³⁶. Incipit *Gaude, mater Polonia* był symboliczną dewizą pierwszej pielgrzymki Jana Pawła II do Polski w roku 1979, a prymas Stefan Wyszyński przywitał wówczas Ojca Świętego słowami: *Gaude, mater Polonia, prole fecunda nobili!*³⁷.

Śpiew, zwłaszcza chóralny, hymnu na cześć św. Stanisława uświetniał nie tylko znaczniejsze uroczystości religijne, np. koronację w 1750 r. obrazu Najświętszej Maryi Panny w kościele św. Michała w Wilnie³⁸, lecz także świeckie, jak otwarcie nowego budynku Teatru Miejskiego w Krakowie w 1893 r.³⁹ Zdzisław Jachimecki pisał:

Podniosły charakter tekstu i muzyki sprawił, że nadawał się on do wykonywania nie tylko w nabożeństwie kościelnym ku czci świętego, lecz także w chwilach uroczystości świeckich wyższego rzędu. Kiedy się to stało, nie wiemy, niezawodnie jednak od dawna należy on do stałego ceremoniału uroczystości publicznych w Polsce⁴⁰.

Łaciński tekst pieśni i chorałowa melodia ograniczały zapewne możliwości jej wykonywania przez ogół wiernych. Tym bardziej interesująca jest informacja podana przez Józefa Łepkowskiego w jego książce z 1866 r., w której opisywał ówczesny Kraków:

Zobaczysz latem i jesienią o wieczornej porze tłumy ludu śpiewające nabożne pieśni. Uderzy cię tam (jak i w owych majowych hejnałach trąbionych z mariackiej wieży) niejedna stara nuta, co przypomni ów tryumfalny hymn *Gaude, mater Polonia, prole fecunda nobili...*, tak wdzięcznie przełożony jeszcze w początkach XVII wieku przez Kaspra Miaskowskiego, a dotąd w dzień św. Stanisława w krakowskiej katedrze śpiewany⁴¹.

29 J.A. Putanowicz, *Życie, cuda i dzieje kanonizacji s. Jana Kantego* [...], Kraków 1780, f. Iiizv.

30 A. Kanon, *Rosa hiberna in divo Martyre Stanislao antistite Cracoviensi et Poloniae tutelari* [...] in lucem poeticam prodeunte adumbrata [...], Kraków 1661, f. A–B3.

31 Zob. AH 23, s. 269; B. Gładysz, *O łacińskich hymnach kościelnych z polskich źródeł średniowiecznych*, „Nasza Myśl Teologiczna”, t. 1, Lwów 1930, s. 200.

32 B. Gładysz, *Łacińskie sekwencje mszalne z polskich źródeł średniowiecznych*, Włocławek 1937, s. 82–83.

33 M. Rusinek, „*Gaude, mater Polonia*” – między hymnem nieszpornym a uroczystą pieśnią Uniwersytetu Jagiellońskiego, „Universitas”, 1992, nr 3, s. 74; szerzej o „uniwersyteckich” dziejach hymnu zob. J. Życzkowski, „*Gaudeamus igitur...*” – dzieje Krakowskiego Chóru Akademickiego, Kraków 1977.

34 *Kolektarz wawelski sprzed 1526 roku, świadek liturgii Kościoła krakowskiego w XV, XVI i XVII wieku*, opr. i wyd. S. Fedorowicz, Kraków 2007, s. 231.

35 K. Rudnicki, *Biskup Kajetan Sołtyk (1715–1788)*, Kraków–Warszawa 1906, s. 31.

36 J.W. Czajowski, *Kardynał Adam Stefan Sapieha*, Wrocław 1997, s. 37. Hymn *Gaude, mater Polonia* towarzyszył ingresom Stefana Wyszyńskiego, Karola Wojtyły, Franciszka Macharskiego i późniejszych metropolitów krakowskich.

37 M. Półturzycka, J. Półturzycki, *Ślady i pamiątki Prymasa Tysiąclecia*, Warszawa–Radom 2008, s. 80.

38 W. Przyałkowski, *Żywoty biskupów wileńskich*, t. 3, Petersburg 1860, s. 161.

39 M. Rusinek, „*Gaude, mater Polonia*”, s. 74.

40 Z. Jachimecki, *Średniowieczne zabytki polskiej kultury muzycznej*, „Muzyka Kościelna”, 1930, nr 4, s. 63–64.

41 J. Łepkowski, *Przegląd krakowskich tradycji, legend, nabożeństw, zwyczajów, przysłów i właściwości*, Kraków 1866, s. 21. O rzekomym autorstwie Miaskowskiego piszę w dalszej części artykułu.

Z dziejów badań

Historia naukowych zainteresowań hymnem *Gaude, mater Polonia* liczy już ponad 130 lat⁴². Zapoczątkowało ją opublikowanie w roku 1884 jego tekstu przez Wojciecha Kętrzyńskiego przy okazji wydania obu żywotów (*Vita maior* i *Vita minor*) św. Stanisława oraz kilku pieśni wchodzących w skład poświęconego mu oficjum *Dies adest celebris*⁴³. „Pieśni te – pisał Kętrzyński – były dotychczas nieznanne, bo nikt z uczonych na nie nie zwrócił uwagi, choć częściowo przynajmniej w dość licznych pojawiają się rękopisach”⁴⁴. Tekst *Gaude, mater Polonia* wydał Kętrzyński z piętnastowiecznego rękopisu cesarskiej biblioteki w Wiedniu, w którym znalazły się legendy o św. Stanisławie, św. Wojciechu i św. Jadwidze, a na f. 18 manuskrytu zapisano *ympnus de s. Stanislao Gaude mater Polonia*⁴⁵. W komentarzu wydawca przytoczył też fragment z *Liber beneficiorum* Jana Długosza, z którego wynika, że autorem żywotów św. Stanisława oraz pieśni na jego cześć był Wincenty dominikanin. Kętrzyński nie podzielił jednak opinii naszego dziejopisa co do autorstwa pieśni argumentując, że jej twórca korzystał w sposób ewidentny z napisanych przez Wincentego żywotów św. Stanisława, musiał zatem żyć później niż ich autor⁴⁶. Kilka lat po publikacji Kętrzyńskiego – i niezależnie od niej – hymn *Gaude, mater Polonia* został wydany w czwartym tomie serii *Analecta hymnica medii aevi*⁴⁷. W ten sposób badacze dawnej hymnografii, liturgii i muzyki kościelnej, zarówno w Polsce, jak w Europie, otrzymali pierwsze, oparte na konkretnych źródłach średniowiecznych edycje najstarszego hymnu o krakowskim biskupie i męczenniku.

Wyrażony przez Kętrzyńskiego sceptycyzm w sprawie przypisywania autorstwa oficjum *Dies adest celebris* oraz hymnu *Gaude, mater Polonia* Wincentemu dominikaninowi, którego większość ówczesnych historyków mianowała za Janem Długoszem „Wincentym z Kielc”⁴⁸, zapoczątkował trwające do dzisiaj dyskusje nad autorstwem omawianego utworu. Podstawowym źródłem, które pozwala łączyć imię Wincentego z *Gau-*

de, mater Polonia jest wspomniany już fragment z *Liber beneficiorum* Długosza, z którego wynika, że w związku z kanonizacją św. Stanisława w 1253 r. *frater Vincentius de Kelcze* nie tylko spisał koleje życia biskupa męczennika, lecz także „jako pierwszy czytania oraz kantyki na poszczególne godziny nocne iienne, ku jego czci przez Kościół odprawiane, w sposób wytworny i wymowny ułożył oraz opatrzył wspaniałą i pełną słodyczy muzyką, przez co swymi śpiewami i wierszami rozślawił znacznie to, co już samo w sobie wzbudziło podziw i zdumienie, przydając piękna każdemu oficjum, responsorium i antyfonie, tak że nie tylko wielce podobają się Polakom, ale także wśród obcych budzą zachwyty”⁴⁹. Informacja Długosza jest jednak zbyt ogólna, aby było można na jej podstawie z całą pewnością przypisać Wincentemu autorstwo oficjum *Adest dies celebris*, a tym bardziej hymnu *Gaude, mater Polonia*, który wchodził w skład tego oficjum, jak dowodzą późniejsze źródła, jedynie fakultatywnie. Nie dziwi więc, że Tadeusz Wojciechowski, autor pierwszej poważnej pracy o Wincentym z Kielc i jego twórczości, zinterpretował informację Długosza bardzo ogólnie: „wedle wiadomości podanej w *Liber beneficiorum* Kielecki prócz *Żywotu* napisał nadto wierszowaną legendę i śpiewy kościelne o św. Stanisławie i dorobił do nich muzykę”⁵⁰.

Dopiero w okresie międzywojennym pojawiło się pierwsze poważne studium poświęcone rozwojowi łacińskiej hymnografii w Polsce, którego autorem był wybitny badacz średniowiecznej twórczości liturgicznej i hagiograficznej, ks. Bronisław Gładysz⁵¹. Jego praca dotyczy kilkunastu hymnów pochodzących z polskich źródeł, opublikowanych w tomach 4, 13, 43 i 52 serii *Analecta hymnica medii aevi*, w tym również *Gaude, mater Polonia*. Wcześniejszy stan badań nad podjętym przez Gładysza tematem był szczątkowy; jak skonał autor:

Na hymny nasze w *Analectach* po raz pierwszy publikowane w krytycznym opracowaniu z strony polskich badaczy nikt nie zwrócił należytej uwagi; jedynie

42 Bibliografię dotyczącą twórczości literackiej Wincentego dominikanina, domniemanego autora hymnu *Gaude, mater Polonia*, podają: *Bibliografia literatury polskiej Nowy Korbut. Piśmiennictwo staropolskie*, oprac. zespół pod kierownictwem R. Pollaka, Warszawa 1965, t. 3, s. 393–395; *Dawni pisarze polscy. Od początków piśmiennictwa do Młodej Polski. Przewodnik biograficzny i bibliograficzny*, t. 5, Warszawa 2004, s. 58–60.

43 *Vita sancti Stanislai Cracoviensis episcopi (Vita maior) auctore fratre Vincentio de ordine fratrum praedicatorum*, wyd. W. Kętrzyński, Lwów 1884 (reprint: Warszawa 1960) (MPH, t. 4), s. 319–438. „Choć pieśni te nie mają żadnego znaczenia historycznego – pisał wydawca – to jednak jako zabytek ciekawy naszej literatury i jako przyczynek do czasów, w których odbyła się kanonizacja św. Stanisława, zasługują na uwagę i dlatego umieszczamy je tutaj dodatkowo, sądząc, że ogłoszenie ich będzie dla wielu miłą niespodzianką” (s. 353).

44 Tamże.

45 Tamże, Hymn *Gaude, mater Polonia* na s. 355–356.

46 Tamże, s. 353.

47 *De sancto Stanislao*, AH 4, s. 237–238, nr 448. Podstawą tego wydania były zaledwie cztery rękopisy, w tym jeden pochodzenia czeskiego.

48 Zob. MPH t. 4, s. 319–438.

49 J. Długosz, *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, t. 3, [w:] *Ioannis Długosz senioris canonici Cracoviensis opera omnia*, wyd. A. Przeździecki, t. 9, Kraków 1864, s. 447–448: „Sed et frater Vincentius de Kelcze, de ordine praedicatorum nullatenus negligendus, sed praesenti scripto et memoriae inserendus est, qui martyre beato Stanislao canonisato, et vitae illius historiam et ad singulas horas nocturnas et diurnas, in honorem eius ab ecclesia explendas, legendas et canticas suavi et spectabili modulatione, concinnaque ac diserta descriptione, primus composuit et descripsit, et altissimis cantibus et praeconiis suis, suapte stupendam atque admirandam insigniter nobilitavit, proprium decus cuilibet officio, cuilibet responsorio et antiphonae divino, ut reor, spiritu inspiratus adiecit adeo, ut non tantum nobis ex Polonorum genere satis, et sui sanctum Dei magno cultu, magna veneratione, ultra caeteros obligamur extollere, sed etiam exteris sit in admiratione”. Przekład za: Wincenty z Kielczy, *Oficjum o św. Stanisławie*, wyd. J. Kubieniec, Kraków 2015 (Musica in Ecclesia Cathedrali Cracoviensi Audita 2), s. 8.

50 T. Wojciechowski, *O życiu i pismach Wincentego z Kielc*, „Pamiętnik Akademii Umiejętności w Krakowie. Wydziały Filologiczny i Historyczno-Filozoficzny”, t. 5, Kraków 1885, s. 35.

51 B. Gładysz, *O łacińskich*, passim.

hymn *Gaude, mater Polonia* na cześć św. Stanisława biskupa i męczennika wzbudził, jak zobaczymy, chwilowe zainteresowanie znanych naszych uczonych, Wojciecha Kętrzyńskiego i Tadeusza Wojciechowskiego⁵².

Referując ustalenia obu historyków, Gładysz opowiedział się początkowo za przyznaniem autorstwa hymnu Wincentemu z Kielc, co Kętrzyński „poddaje w wątpliwość, ale bez dostatecznych racji”⁵³, później jednak, w przypisie dodanym najwidoczniej już po złożeniu pracy do druku, zweryfikował wcześniejsze stanowisko:

Przekonałem się, że zdania, jakoby Długosz (sic! oczywiście pomyłka; chodzi o Wincentego z Kielc – R.M.) był autorem hymnu o św. Stanisławie, nie można podtrzymywać. Jak wynika z tekstu podanego przez G.M. Drevesa (AH 5, Leipzig 1889, s. 223–226) hymn *Gaude, mater Polonia* nie wchodził w skład pierwotnego oficjum rymowanego o św. Stanisławie, wobec tego uwaga Długosza hymnu tego nie dotyczy⁵⁴.

Już wtedy jednak kwestia domniemanego autorstwa *Gaude, mater Polonia* nie sprowadzała się tylko do dyskusji wokół postaci Wincentego dominikanina. Zamieszczenie hymnu o św. Stanisławie w patronale polskim z 1596 r. sprawiło, że wielu badaczy uznało za jego autora... Stanisława Sokołowskiego; Gładysz wymienił tu prace Franciszka Siarczyńskiego, Pawła Fabisza, Ignacego Polkowskiego, Stanisława Jamiołkowskiego, Andrzeja Retke, Kaspra Słomińskiego, Franciszka Symona i Antoniego Juliana Nowowiejskiego⁵⁵.

Bronisław Gładysz jako pierwszy z naszych uczonych przeprowadził analizę filologiczną i wersyfikacyjną *Gaude, mater Polonia*; do jego ustaleń będą się odwoływać niemal wszyscy późniejsi historycy średniowiecznej literatury religijnej w Polsce. Jeżeli hymn powstał rzeczywiście w połowie XIII w., a więc w okresie szczytowego rozkwitu hymnografii łacińskiej, to ani w formie, ani w treści nie dorównuje np. hymnom św. Tomasza z Akwinu, realizuje jednak podstawowe reguły ówczesnej poetyki: izosylabizm, tendencję do regularnego rozkładu akcentów czy wierszotwórczą funkcję rymów. Hymn o św. Stanisławie pisany jest dymetrem jambicznym, miarą wówczas najbardziej popularną, wprowadzoną przez św. Ambrożego. Rozkład akcentów wyrazowych i wersowych jest jeszcze nieregularny, ale z wyraźną tendencją do ich wyrównywania;

rymy przeplatane, co prawda gramatyczne, ale pełne, półtorazgłoskowe, z akcentem proparoksytonicznym. Badacz zwrócił też uwagę na rzadko spotykane w twórczości innych rodzimych hymnografów próby zastosowania aliteracji w strofie czwartej hymnu: *Tyranni truculentiam [...] martyri [...] victoriam [...] membratim [...] meruit* oraz na pojawiające się w tekście wyrazy nieklasycznego pochodzenia, typowe dla łaciny średniowiecznej: *magnalia, passio, martyrium*⁵⁶. „Nie na miejscu natomiast i tylko ze względu na rym znalazło się słowo *opifex* w znaczeniu «orędownika u Boga» – zauważył Gładysz⁵⁷.

W warstwie treściowej hymn czerpie, zdaniem badacza, z żywotów i mirakulów św. Stanisława. Cechuje go przemyślana kompozycja: inwokacja – opis męczeństwa i cudów – zwrotka przejściowa, ukazująca niebiańską chwałę męczennika – dziękczynienie za łaski otrzymywane za jego wstawiennictwem. Poeta wysoko cenił też kult relikwii, dlatego słauił Kraków z powodu posiadania szczątków świętego biskupa i męczennika. Gładysz podkreślał również wyraziste akcenty patriotyczne hymnu (*Polonia, Cracovia*), występujące zresztą również w innych średniowiecznych pieśniach religijnych powstałych na terenie Polski.

Ocena wartości literackiej *Gaude, mater Polonia* nie zawsze bywa sprawiedliwa, zwłaszcza wtedy, gdy formułuje się ją wedle anachronicznych – z punktu widzenia zasad prozodii klasycznej – kryteriów. „O hymnie tym, dotąd odmawianym przez kapłanów w brewiarzu, słyzy się niekiedy niepoehlebne i niepowołane uwagi, zaliczające go do kategorii «kantyczek częstochowskich»” – pisał Gładysz, gdy tymczasem, jeśli uwzględni się perspektywę poetyki średniowiecznej, „pod względem formy wiersza stoi stanowczo wyżej od współczesnej mniej więcej *Bogurodzicy*”⁵⁸.

W roku 1930, a więc równocześnie z pracą Gładysza, ukazał się cykl artykułów wybitnego historyka muzyki, Zdzisława Jachimeckiego, w którym znalazł się również fragment poświęcony naszemu hymnowi⁵⁹. Badacz wskazał m.in. na zbieżność symetrycznej struktury melodycznej (wzór a-b-c-a) utworu z formą stosowaną w licznych *hymni antiqui*, np. w hymnie *A solis ortus cardine*, podkreślił też, że początkowe słowa *Gaude, mater Polonia* posiadają liczne analogie w hymnodii średniowiecznej, np. w sekwencjach do św. Wacława i św. Wita, zaczynających się wersem *Gaude, felix Bohemia*, w sekwencji *Gaude, felix Pannonia* czy wreszcie w popularnej sekwencji hymnu *Gaude, mater Ecclesia*.

52 Tamże, s. 187.

53 Tamże, s. 190.

54 Tamże, s. 216.

55 Tamże, s. 190–191, przyp.19. Zob. też B. Gładysz, *Kwestia autorstwa hymnów w Officium in gratiarum actione pro victoria Chocimensi*, „Przegląd Teologiczny”, t. 7, 1926, s. 241, przypis 2. Jednak nie wszyscy autorzy wymienieni przez Gładysza wskazywali wprost na autorstwo Sokołowskiego. Autorstwo hymnu przypisywał Sokołowskiemu również Tadeusz Karyłowski (*Hymny kościelne*, tłum. T. Karyłowski, Kraków 1932, s. 299).

56 Tamże, s. 191–192.

57 Tamże, s. 193. Słowo *opifex*, określające w strofie szóstej św. Stanisława i występujące w parze rymowej z wyrazem *pontifex*, oznacza ‘twórcę, stwórcę, sprawcę’ lub ‘rzemieślnika’ i zazwyczaj odnoszone jest do Boga-Stwórcy.

58 Tamże, s. 192–193.

59 Z. Jachimecki, *Średniowieczne zabytki polskiej kultury muzycznej*. I: *Łacińskie historiae, hymny i sekwencje Kościoła polskiego*, „Muzyka Kościelna” 1930, nr 3–6.

Na marginesie analizy muzykologicznej hymnu *Gaude, mater Polonia* Jachimecki zwrócił również uwagę na jego poczesne miejsce w historii, religii i kulturze:

Podniosły charakter tekstu i muzyki sprawił, że nadał się on do wykonywania nie tylko w nabożeństwie kościelnym ku czci świętego, lecz także w chwilach uroczystości świeckich wyższego rzędu. Kiedy się to stało, nie wiemy, niezawodnie jednak od dawna należy on do stałego ceremoniału uroczystości publicznych w Polsce, np. uroczystości Uniwersytetu Jagiellońskiego⁶⁰.

Do powojennej edukacji polonistycznej, głównie uniwersyteckiej, ale także do szerszego kręgu czytelników hymn *Gaude, mater Polonia* trafił za pośrednictwem antologii najstarszej poezji nowołacińskiej, którą opracował i wydał w roku 1952 w serii „Biblioteka Narodowa” Marian Plezia⁶¹. Znakomity mediewista i późniejszy wydawca żywotów św. Stanisława opublikował tu przekład hymnu pióra Leopolda Staffa⁶² uznając jednak, że łaciński oryginał jest dziełem Anonima, a nie Wincentego z Kielc, i „jest prawdopodobnie późniejszego pochodzenia”, niż znana twórczość dominikanina⁶³. Na tle dość miernej oceny dzieł literackich Wincentego i jego późniejszych kontynuatorów, hymn o św. Stanisławie wypada w opinii Plezi korzystnie, wyróżniając się choćby majestatyczną inwokacją, będącą zresztą naśladownictwem starszych zabytków poezji liturgicznej⁶⁴.

Kolejne ważne ustalenia dotyczące dziejów hymnu *Gaude, mater Polonia* przyniosła opublikowana w roku 1959 rozprawa doktorska Wacława Schenka, poświęcona kultowi liturgicznemu św. Stanisława na Śląsku⁶⁵. Znakomity znawca historii dawnej liturgii w Polsce stwierdził na podstawie przeprowadzonych kwerend, że w rękopisach średniowiecznych godziny kanoniczne o św. Stanisławie mają hymn tylko w pierwszych i drugich niezpórach; podobnie jest w polskich brewiarzach, które także nie zamieszczają hymnu w *Matutinum* i *Laudes*⁶⁶. W tych ostatnich najbardziej rozpowszechnionym hymnem o św. Stanisławie jest *Gaude, mater Polonia*, który, jak pisze Schenk, pierwotnie był przeznaczony na święto Translacji (27 września) i dopiero w XV w. przeszedł do oficjum majowego – *Dies natalis* (8 maja), wypierając stąd dotychczas śpiewany

hymn wielkanocny *Chorus novae Ierusalem* albo hymn wzięty z komunału świętych *Vita sanctorum*⁶⁷.

Właściwym terenem historyczno-liturgicznych badań Schenka był jednak Śląsk. Jak się okazało, na 68 przejranych średniowiecznych rękopisów śląskich, jedynie w dwóch brewiarzach wrocławskich z XV w. znalazł się hymn *Gaude, mater Polonia*, i to nie w oficjum, ale w hymnarzu. Można to tłumaczyć, zdaniem badacza, samodzielnością i odrębnością liturgiczną poszczególnych diecezji, a także przywiązaniem do własnych, lokalnych tradycji⁶⁸. Na marginesie głównego nurtu rozważań wspomniał również Schenk o błędnym przypisywaniu autorstwa hymnu Stanisławowi Sokołowskiemu oraz wyliczył dotychczasowe wydania i przekłady, nie uchroniwszy się jednak od pomyłek w datowaniu pierwodruków⁶⁹.

Obszar już nie tylko Śląska, ale całej Polski uwzględnił w swych badaniach Henryk Kowalewicz, zasłużony badacz i wydawca literatury średniowiecznej, m.in. autor opublikowanej w roku 1967 monografii pt. *Zasób, zasięg terytorialny i chronologia polsko-łacińskiej liryki średniowiecznej*⁷⁰. W świetle przedstawionych w niej badań zasób tekstów liturgicznych na cześć św. Stanisława obejmuje 1 oficjum rymowane, 3 hymny, 13 sekwencji i 5 wersetów allelujacyjnych. Z trzech znanych w Polsce hymnów o tym świętym tylko *Gaude, mater Polonia*, jak sądził Kowalewicz, mógł być dziełem Wincentego z Kielc. Zapisy tego hymnu znajdują się w przeszło 50 rękopiśmiennych przekazach źródłowych.

Uczony zwrócił również uwagę na zapożyczenia, zarówno w tekście, jak w melodii, z hymnu o św. Dominiku *Gaude, mater Ecclesia*⁷¹, podał też informację, że w źródłach wrocławskich zachowały się dwa przekazy *Gaude, mater Polonia* liczące nie jedenaście, lecz czternaście zwrotek⁷².

Co prawda kwestie muzykologiczne pozostają na marginesie niniejszego omówienia, ale monografia *Antyfonarza kieleckiego*, w którym znajduje się jeden z najstarszych zapisów hymnu *Gaude, mater Polonia*, nie może zostać pominięta całkowitym milczeniem. Mowa o wydanej w Grazu w roku 1977 książce ks. Tadeusza Miazgi pt. *Antyfonarz kielecki z 1372 roku pod względem muzykologicznym*, która przyniosła kilka cennych uwag w interesującym nas zakresie⁷³. *Antyfonarz kielecki* zawiera formularz święta *Translatio*

60 Tamże, s. 63–64.

61 *Najstarsza poezja polsko-łacińska (do połowy XVI wieku)*, oprac. M. Plezia, Wrocław 1952 (BN I 141).

62 *Mszal rzymski z dodaniem nabożeństw niespornych*, oprac. o. G. Lefebvre, Tyniec–Bruges, b.d. (1949), s. 130 i n.

63 *Najstarsza poezja polsko-łacińska, Wstęp*, s. XXXIV; tekst hymnu z objaśnieniami na s. 16–18.

64 Tamże, Wstęp, s. XXXV.

65 W. Schenk, *Kult liturgiczny św. Stanisława biskupa na Śląsku w świetle średniowiecznych rękopisów liturgicznych. Studium historyczno-liturgiczne*, Lublin 1959.

66 Tamże, s. 96.

67 Tamże, s. 87.

68 Według Schenka oficjum *Dies adest celebris* przyjęło się na Śląsku dopiero w drugiej połowie XIV w. za sprawą biskupa Nankera (tamże, s. 103–104).

69 Tamże, 87–88.

70 H. Kowalewicz, *Zasób, zasięg terytorialny i chronologia polsko-łacińskiej liryki średniowiecznej*, Poznań 1967.

71 Na podobieństwa melodyczne obu hymnów wskazał już wcześniej H. Feicht m.in. w pracy *Zur Entstehung zweier polnischer „Carmina patria”*, passim.

72 H. Kowalewicz, *Zasób, zasięg terytorialny i chronologia*, s. 54–55.

73 T. Miazga, *Antyfonarz kielecki z 1372 roku pod względem muzykologicznym*, Graz 1977; zob. też recenzję H. Piwońskiego, „*Studia Theologica Varsoviensia*” 1979, nr 1, s. 296–301.

(27 września), nie posiada natomiast formularza *Dies natalis*. Transkrypcję hymnu *Gaude, mater Polonia*, który w antyfonarzu zapisany został na f. 226r–226v zamieścił autor na s. 240–241 monografii⁷⁴. Ks. Miazga przytoczył świadectwo Długosza i – podobnie jak wcześniej Feicht oraz Schenk – przyjął, że za autora oficjum należy uznać Wincentego z Kielc. Do wskazanych już wcześniej similiów w hymnografii dominikańskiej dodał antyfonę magnifikatową z oficjum św. Wacława *Gaude, felix Bohemia* oraz przykłady analogicznych incipitów: *Gaude, mater Marsilia* czy *Gaude, mater Hispania*⁷⁵. Przypomniał również, że hymn *Gaude, mater Polonia* został wciągnięty do jutrzni w postaci okrojonej, trzywrotkowej, co mogło się wiązać ze średniowieczną praktyką opuszczania hymnu w jutrzni i w chwalbie. W dalszej części pracy autor zajął się analizą melodii naszego hymnu, która posiada budowę łukową o schemacie a+b+c+a, zrekonstruował też proces adaptacyjno-modyfikacyjny, przystosowujący melodię hymnu *Gaude, mater Ecclesia* do tekstu *Gaude, mater Polonia*. Wniosek ks. Miazgi brzmi następująco:

Porównując hymn *Gaude, mater Polonia* z hymnem na cześć św. Dominika *Gaude, mater Ecclesia*, należy stwierdzić, że ten ostatni stanowił wzór melodyczny, pod który podłożono tekst hymnu św. Stanisława. Wyklucza się odwrotny wypadek, tzn. przyjęcie *Gaude, mater Polonia* jako pierwotnego wzoru dla hymnu św. Dominika, temu bowiem sprzeciwia się przedstawiony proces przemiany modalnej oraz aspekt chronologiczny⁷⁶.

W podsumowaniu monografii *Antyfonarza kieleckiego* ks. Miazga stwierdził, że pieśń *Gaude, mater Polonia* jest integralną częścią oficjum na cześć św. Stanisława. „Dlatego też – dodał badacz – nie można absolutnie wykluczyć możliwości, że Wincenty z Kielc jest autorem tekstu i melodii tego hymnu”⁷⁷, tym bardziej, że „w wiekach średnich było zasadą, że autor tekstu był zarazem twórcą lub adaptorem muzyki”⁷⁸.

W roku 1979 przypadała dziewięćsetna rocznica śmierci św. Stanisława, a zarazem pierwsza pielgrzymka Jana Pawła II do Polski. Hasłem-wezwaniem pielgrzymki stały się słowa *Gaude, mater Polonia!*, co w niespotykanym dotąd stopniu zintensyfikowało zainteresowanie postacią krakowskiego biskupa i męczennika, dziejami jego kultu oraz miejsca w polskiej

historii i kulturze. Skupiając się tutaj na ważniejszych tylko przedsięwzięciach o charakterze naukowym lub popularnonaukowym, pomijam dziesiątki, ba, setki różnorodnych imprez, publikacji i dedykacji okolicznościowych. Z tych ostatnich warto może wspomnieć o specjalnym numerze periodyku „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, wydanym „dla uczczenia Ojca Świętego Jana Pawła II, który w roku 1979 przybył do Polski i do swojego umiłowanego Kościoła Krakowskiego”. Redakcja tego pisma zamieściła w słowie wstępnym pierwszą i ostatnią strofę hymnu *Gaude, mater Polonia*, wzywając całą Polskę oraz miasto Kraków do radości „z wyboru swego Syna, Metropolity krakowskiego, Karola Kardynała Wojtyły, na następcę św. Piotra”⁷⁹.

Z datą 1978 ukazał się tom sprawozdań Towarzystwa Naukowego KUL „Summarium”, prezentujący materiały konferencji naukowej pt. „Święty Stanisław, biskup krakowski w kulturze polskiej”, która odbyła się w Lublinie w styczniu 1979 r.⁸⁰ Znalazło się w nim kilka studiów uwzględniających hymn *Gaude, mater Polonia*.

Po dwudziestu latach od wydania monografii poświęconej kultowi św. Stanisława na Śląsku głos na łamach „Summarium” zabrał ponownie ks. Wacław Schenk⁸¹. Z perspektywy minionych dwóch dekad stan badań nad formami kultu liturgicznego tego świętego w Polsce badacz ocenił jako niezadowolający. Skrótowy przegląd tych form (litanie, patrocinia, ołtarze, relikwie, pielgrzymki), na czele z oficjum rymowanym *Dies adest celebris* (po raz pierwszy, jak stwierdził Schenk, odnotowanym w brewiarzu kolegiaty glogowskiej z 1362 r.), nie przyniósł jednak nowych uwag o hymnie *Gaude, mater Polonia*.

Od podsumowania wyników dotychczasowych odkryć i badań nad poezją liturgiczną na cześć św. Stanisława rozpoczął swą wypowiedź na łamach „Summarium” ks. Wojciech Danielski, przedwcześnie zmarły wybitny mediewista i historyk liturgii⁸². Uzupełniając wyniki badań Henryka Kowalewicz z 1967 r., Danielski przedstawił rezultaty własnych studiów nad krakowskimi brewiarzami i antyfonarzami. Hymn *Gaude, mater Polonia*, podobnie jak całe oficjum *Dies adest celebris* skomponowany został, zdaniem badacza, przez dominikanina Wincentego z Kielc na podstawie tekstu i melodii hymnu o św. Dominiku z 1234 r. *Gaude, mater Ecclesia, leta agens memoriam*. Pierwotnie prze-

74 Z kilkoma drobnymi różnicami w stosunku do rękopisu.

75 Tamże, s. 250.

76 Tamże, s. 253.

77 Tamże, s. 295.

78 Tamże, s. 254.

79 *Od Redakcji*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, t. 32, 1979, s. 2.

80 K. Mrowiec, *Pieśni polskie ku czci św. Stanisława, biskupa krakowskiego, w kancjonalach i śpiewnikach kościelnych*, „Summarium. Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego”, t. 7, 1978. W słowie wstępnym na s. 64 autor pisał: „Na listowne zaproszenie przybyłem w dniu 30 X 1977 r. do ks. kard. Karola Wojtyły, obecnego papieża Jana Pawła II. Ks. Kardynał wyjawiał mi swoje życzenie, by w związku ze zbliżającą się 900 rocznicą śmierci św. Stanisława biskupa krakowskiego zorganizować sesję poświęconą postaci tego świętego w muzyce polskiej. [...] Sesja odbyła się 25 I 1979 r. w sali konf. Wydziału Teologicznego KUL w Lublinie”.

81 W. Schenk, *Kult liturgiczny św. Stanisława Biskupa*, „Summarium. Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego”, t. 7 1978, s. 65–72.

82 W. Danielski, *Liturgiczne teksty rymowane ku czci św. Stanisława Biskupa*, „Summarium. Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego”, t. 7, 1978, s. 73–83.

znaczony był zasadniczo na święto translacji przypadające 27 września. W Polsce, jak ustalił Danielski, pieśń *Gaude, mater Polonia* występuje w przeszło 50 księgach przedtrydenckich, z których 23 powstały w Krakowie od roku 1320⁸³.

Nieco inny stan rozpoznania źródeł przedstawił w tym samym tomie „Summarium” Jerzy Morawski, znawca historii muzyki średniowiecznej, w pracy *Hymny ku czci św. Stanisława*⁸⁴. Od czasu publikacji Wojciecha Kętrzyńskiego z 1884 r. pieśń *Gaude mater, Polonia* była „głównym celem zainteresowania twórczością hymniczną poświęconą Stanisławowi Szczepanowskiemu”, mniej uwagi badacze poświęcali pozostałym czterem znanym hymnom na cześć krakowskiego biskupa⁸⁵. Z materiałów zebranych przez Henryka Kowalewicza i własnych kwerend Morawskiego wynikało, że zachowane źródła zawierające *Gaude, mater Polonia* obejmują „25 rękopisów krakowskich, 7 rękopisów zakonnych (augustianie, paulini, bernardyni, dominikanie), po 6 rękopisów z Gdańska i Poznania, po 5 rękopisów z Włocławka i ze Śląska, po 3 rękopisy z Kielc i z Płocka”⁸⁶. Na ogólną liczbę 81 zachowanych zapisów hymnów o św. Stanisławie tylko siedem zawiera nuty (wszystkie odnoszą się do *Gaude, mater Polonia* i są zapisem tej samej melodii). Najstarsze przekazy zawierają: antyfonarz katedry kieleckiej z XIV w. oraz antyfonarz kapituły krakowskiej nr 52 z początku XV w.; pozostałe rękopisy pochodzą ze zbiorów wiedeńskich i krakowskich. Za autora hymnu Morawski uznał Wincentego dominikanina, autora żywotów św. Stanisława i oficjum na jego cześć. Badacz podkreślił również zależność melodii *Gaude, mater Polonia* od melodii hymnu o św. Dominiku *Gaude, mater Ecclesia* oraz zbieżności tekstowe i podobieństwa w kształtowaniu rymów w doksologii naszego hymnu oraz hymnów *De s. Leonhardo* (AH 16, 42) i *De s. Felicitate* (AH 4, 138)⁸⁷. Podsumowując muzykologiczny wątek swoich rozważań Morawski pisał:

Jest przy tym charakterystyczne, że w żadnym z krajów europejskich melodia *Gaude, mater* nie zyskała takiej rangi, jak w Polsce. Powszechnie wiadomo, że wzrastająca popularność tej melodii w toku XV i XVI w. spowodowała, iż z czasem poczęto ją uważać nie tylko za melodię rodzimą i doszukiwać się w niej nawet wpły-

wów polskich melodii ludowych, ale traktowano ją jako *carmen patriae* i łącznie z tekstem *Gaude, mater Polonia* lub kontrafakturami śpiewano w czasie różnych uroczystości jako nieoficjalny hymn państwowy⁸⁸.

W omawianym tomie lubelskiego „Summarium” znajdują się jeszcze dwa artykuły wzbogacające dotychczasową wiedzę na temat dziejów hymnu *Gaude, mater Polonia* o drobne co prawda, ale interesujące szczegóły. Mirosław Perz zwrócił uwagę na przypisywaną Mikołajowi z Krakowa polifoniczną kompozycję „Wesel się, polska Korona”; zapisany w tabulaturze incipit może wskazywać, zdaniem badacza, na polski przekład hymnu *Gaude, mater Polonia*, a nie incipit drugiej strofy polskiej pieśni o św. Stanisławie *Chwała tobie, Gospodzinie*⁸⁹. Inny zasłużony muzykolog, ks. Karol Mrowiec, wskazał na kilka polskich pieśni o św. Stanisławie z dawnych śpiewników kościelnych, które są albo przekładami, albo parafrazami hymnu *Gaude, mater Polonia*⁹⁰.

Kolejnym wydawnictwem, w całości dedykowanym dziewięćsetnej rocznicy śmierci św. Stanisława, był jedenasty tom periodyku „Analecta Cracoviensia” z roku 1979. Opublikowano w nim kilkanaście studiów poświęconych kultowi biskupa i męczennika, obecności jego postaci w hagiografii, liturgii, literaturze, muzyce i ikonografii, a także sprawozdania z kilku sesji naukowych, które odbyły się w związku z jubileuszem⁹¹. O hymnie *Gaude, mater, Polonia* wspomniało kilku zaledwie autorów: ks. Wacław Schenk zamieścił nieco zmienioną wersję artykułu opublikowanego w „Summarium”⁹², Danuta Turkowska, zasłużona badaczka twórczości Jana Długosza, podsumowała dotychczasowe opinie o wartości literackiej hymnu, uznając go za „najpiękniejszą część oficjum” o św. Stanisławie⁹³, a Tadeusz Ulewicz zwrócił uwagę na „szczególnie wzruszający dla nas fakt zasadniczy”, że w czcigodnej pieśni *Bogurodzica* znalazła się również „wymowna zwrotka modlitewna do św. Stanisława”⁹⁴.

Najważniejszą jednak publikacją Stanisławowego tomu „Analektów”, bezpośrednio związaną z omawianym tutaj tematem, była opatrzona komentarzem krytyczna edycja średniowiecznych zabytków liryki liturgicznej o św. Stanisławie, przygotowana przez wielokrotnie już wspomnianego Henryka Kowalewicza⁹⁵. Podsumowując dotychczasowe badania nad poezją

83 Tamże, s. 75–76.

84 J. Morawski, *Hymny ku czci św. Stanisława*, „Summarium. Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego”, t. 7, 1978, s. 95–102.

85 Tamże, s. 95–96. Jak zauważa Morawski, pięć hymnów o św. Stanisławie to stosunkowo niewielki procent z ogólnej liczby 58 dotychczas znanych hymnów polskich; daje to św. Stanisławowi trzecie miejsce po św. Jadwidze i św. Wojciechu (tamże, s. 97).

86 Tamże, s. 96.

87 Tamże, s. 100.

88 Tamże, s. 102.

89 M. Perz, *Staropolskie opracowania polifoniczne tekstów związanych z kultem św. Stanisława Biskupa*, „Summarium. Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego”, t. 7, 1978, s. 114.

90 K. Mrowiec, *Pieśni polskie*, s. 119–135.

91 AC, t. II, 1979.

92 W. Schenk, *Liturgiczny kult św. Stanisława Biskupa w Polsce*, AC, t. II, 1979, s. 587–601.

93 D. Turkowska, *Święty Stanisław w poezji polsko-lacińskiej doby średniowiecza i renesansu*, AC, t. II, 1979, s. 502.

94 T. Ulewicz, *Święty Stanisław w kulturze umysłowo literackiej dawnej Polski*, AC, t. II, 1979, s. 470.

95 *Zabytki średniowiecznej liryki liturgicznej o św. Stanisławie*, wydał i opracował H. Kowalewicz, AC, t. II, 1979, s. 221–248.

liturgiczną na cześć krakowskiego biskupa, powstała w Polsce od połowy XIII do XVI w., badacz zaakceptował najbardziej rozpowszechniony pogląd, że autorem oficjum *Dies adest celebris* oraz łączonego z nim, choć nie zawsze, hymnu *Gaude, mater Polonia* jest Vincentius de Kielce⁹⁶. Owo „nie zawsze” dotyczyło, jak wynika z badań Kowalewicz, głównie diecezji wrocławskiej, gdzie w oficjum o św. Stanisławie używano z reguły jednego z dwóch hymnów: *Deus tuorum militum* lub *Vita sanctorum*, a *Gaude, mater Polonia* tylko wyjątkowo⁹⁷. Praca poznańskiego uczonego przyniosła najpełniejszą z dotychczasowych edycji hymnu o św. Stanisławie, uwzględniającą dziesięć rękopisów, głównie krakowskich, występujące w nich warianty tekstowe oraz – co jest prawdziwą nowością – dodatkowe trzy strofy hymnu, zapisane w antyfonarzu krakowskim z XV w. (Cod. Bibl. Capit. Crac. 50) oraz w dwóch drukach wrocławskich z pierwszej połowy XVI stulecia. Dodatkowa zwrotka, dopisana po trzeciej strofie „kanonicznej”, liczącej strof jedenaście wersji hymnu, brzmi następująco:

Poscens superna gaudia
Mundi pressuras pertulit
Et pro plebis iniuria
Pastor se morti obtulit.

Dwie kolejne strofy dodatkowe wplecione zostały po siódmej zwrotce hymnu:

Per Stanislai meritum
Ceci lumen recipiunt,
Egri contracti debitum
Membrorum usum capiunt.

Ipsius clara merita
Et iumentis subveniunt,
Infecti clade subita
Ad spem salutis veniunt⁹⁸.

W wydanym „na 900-lecie śmierci św. Stanisława, biskupa i męczennika” podwójnym numerze krakow-

skiego „Znaku” z 1979 r. hymn *Gaude, mater Polonia* znalazł należne sobie miejsce w przygotowanym przez Izabelę Kleszczową wyborze tekstów o św. Stanisławie, zatytułowanym *Świadectwo wieków*⁹⁹. Autorka zamieściła w tej antologii świadectwa życia, męczeństwa i kultu krakowskiego biskupa, poczynając od wypisów z kroniki Wincentego Kadłubka i żywotów autorstwa Wincentego z Kielc, aż po kazanie kardynała Karola Wojtyły z roku 1973. Hymn *Gaude, mater Polonia* znalazł się dopiero w dziale *Wiek XVII*, w rzekomym przekładzie Kaspra Miaskowskiego¹⁰⁰. Wcześniej, we wprowadzeniu do wyboru tekstów, autorka stwierdziła: „Kasper Miaskowski tłumaczył i przerabiał łacińskie sekwencje i hymny poświęcone św. Stanisławowi, m.in. ów piękny hymn średniowieczny przypisywany Wincentemu z Kielc: *Ciesz się, Polsko (Gaude, mater Polonia)*”¹⁰¹. Mamy tu do czynienia z ciągnącym się przez niemal półtora wieku nieporozumieniem, przed którym nie ustrzegł się nawet jeden z najwybitniejszych badaczy dawnego naszego piśmiennictwa, a przy tym wytrawny bibliograf, Jerzy Starnawski¹⁰². Autorstwo przekładu *Gaude, mater Polonia* o incipicie „Ciesz się, Polsko, rodzicielką / Będąc potomka zacnego...”¹⁰³ przypisano Miaskowskiemu już w latach sześćdziesiątych XIX w. Źródłem tego nieporozumienia było wydanie, a właściwie nieuważna lektura wydania *Zbioru rytmów* Miaskowskiego, opublikowanego w roku 1861 przez Kazimierza Józefa Turowskiego¹⁰⁴. W edycji tej, po ostatnim utworze *Zbioru rytmów (Do swych wierszów)* oraz po *Wiadomości o życiu i pismach Kaspra Miaskowskiego*, Turowski zamieścił *Wyjątki z „Hymnów i próz” Jana Białobockiego*, a wśród nich przekład hymnu *Gaude, mater Polonia* („Ciesz się, Polsko, rodzicielką / Będąc potomka zacnego...”)¹⁰⁵. Ten drugi chronologicznie (po tłumaczeniu Grochowskiego) polski przekład pióra Białobockiego¹⁰⁶ został przez nieuważnych czytelników edycji Turowskiego przypisany autorowi *Zbioru rytmów*, co skutkowało powielaniem tej błędnej informacji jeszcze na początku XXI stulecia¹⁰⁷. Dla porządku dodajmy jeszcze, że w opublikowanym przez Kleszczową na łamach „Znaku” wyborze tekstów o św. Stanisławie znalazł się również przekład trzech zwrotek

96 Tamże, s. 231.

97 Tamże, s. 222–223.

98 Tamże, s. 232.

99 I. Kleszczowa, *Świadectwo wieków (z dziejów kultu św. Stanisława)*, „Znak”, 1979, nr 4–5, s. 390–461.

100 Tamże, s. 416: „Kasper Miaskowski, Dnia 8 maja święto Stanisława świętego biskupa krakowskiego. Hymn LXXIX. Na nieszpór. *Gaude, mater Polonia*”.

101 Tamże, s. 394.

102 Zob. J. Starnawski, *Drogi rozwojowe hagiografii polskiej i łacińskiej w wiekach średnich*, Kraków 1993, s. 48; tenże, *Wincenty Dominikanin*, „Pallas Silesia”, t. 3, 1998, nr 2, s. 99.

103 Zdanie to, operujące przerzutnią, często cytowane było (jeśli nie przez autorów, to przez redaktorów) z błędami; np. w pierwszej z przywołanych prac Starnawskiego brzmi ono: „Ciesz się, Polsko, rodzicielko / Będąc potomka zacnego...”, w drugiej natomiast „Ciesz się Polsko, rodzicielką / Będąc potomka znanego...”.

104 K. Miaskowski, *Zbiór rytmów. Wedle wydania z r. 1622 w Poznaniu w drukarni Jana Rossowskiego*, wyd. K.J. Turowski, Kraków 1861.

105 Tamże, s. 304–305.

106 J. Białobocki, *Hymny i prozy polskie, w zwyczajnym używaniu i nabożeństwie Kościoła świętego katolickiego, z brewiarza rzymskiego w jedną książkę zebrane* [...], Kraków: Franciszek Cezary, 1648, s. 159–161.

107 Zob. J. Starnawski, *Od zarania dziejów literatury polskiej po wiek XX*, Łódź 2003, s. 63; J. Budzyński, „*Gaude, Mater Polonia...*”. *Staropolski hymn łaciński i jego recepcja*, [w:] *W kręgu literatury, języka i kultury*, red. A. Majkowska i M. Lesz-Duk, Częstochowa 2001, s. 20; T. Witczak, *Wincenty dominikanin*, [w:] *Dawni pisarze polscy*, s. 59.

hymnu *Gaude, mater Polonia* autorstwa Lucjana Siemińskiego¹⁰⁸.

Czterdziestolecie, jakie upłynęło od obchodów dziewięćsetnej rocznicy śmierci św. Stanisława w roku 1979, nie przyniosło przełomowych odkryć i ustaleń dotyczących hymnu *Gaude, mater Polonia*, co nie oznacza, że wiedza na jego temat nie została w tym czasie pogłębiona i uporządkowana. W wydaniu żywotów św. Stanisława, które w roku 1987 ukazały się w przekładzie Janiny Pleziowej i w opracowaniu Mariana Plezi, znajdziemy kilka uwag na temat sformułowanego kilka lat wcześniej poglądu Gerarda Labudy, zgodnie z którym Wincenty dominikanin mógł pochodzić nie z Kielc, jak dotychczas sądzono, ale z miejscowości Kielcza k. Strzelec Opolskich¹⁰⁹. Poezję liturgiczną Wincentego Plezia ocenił jako „twórczość niezbyt wysokiego lotu”, naśladującą i adaptującą wzorce zachodnie, z drugiej jednak strony przypisał jej autorowi rolę wyjątkową w dziejach polskiej literatury, polegającą na wprowadzeniu nowych gatunków liryki religijnej oraz nowych form wierszowych. „Pod tym względem – pisał Plezia – niezbyt obfita jego twórczość poetycka stanowi swego rodzaju epokę w dziejach poezji łacińsko-polskiej”¹¹⁰.

Zarys dziejów i analizę hymnu *Gaude, mater Polonia* przedstawił, głównie za ustaleniami Bronisława Gładysza, Michał Rusinek, szczególną uwagę zwracając na zmieniające się z czasem funkcje utworu – od hymnu niespornego w średniowiecznym oficjum o św. Stanisławie po pieśń uniwersytecką i okolicznościową w XX w.¹¹¹

W ostatniej dekadzie minionego stulecia, obok kilku prac o szerszym profilu tematycznym, w których pojawiły się jedynie wzmianki o pieśni *Gaude, mater Polonia*¹¹², na osobną uwagę zasługują dwie pozycje. Pierwszą z nich jest wydane w roku 1991 w serii „Musica Medii Aevi” opracowanie monograficzne pt. *Hymny polskie* autorstwa Henryka Kowalewicza i Jerzego Morawskiego, w którym hymn ku czci św. Stanisława zyskał najpełniejsze z dotychczasowych opracowanie edytorskie, podobnie jak ponad 50 innych polsko-łacińskich hymnów przedtrydenckich¹¹³.

We wstępie do edycji Henryk Kowalewicz przypomniał zasługi Bronisława Gładysza w badaniach nad średniowieczną hymnografią, weryfikując jednocześnie jego ustalenia na podstawie własnych, wieloletnich kwerend źródłowych. Przedstawił również zwięzłą historię hymnografii polsko-łacińskiej od jej początków

do okresu zamierania w XVI w. O interesującym nas hymnie badacz pisał:

Na początku polskiej twórczości hymnicznej stoi hymn ku czci św. Stanisława zaczynający się słowami *Gaude, mater Polonia*. Jest to najbardziej popularny hymn polskiego średniowiecza, występujący we wszystkich rękopisach i drukach liturgicznych polskich diecezji. Należy on do tych nielicznych pieśni łacińskiego średniowiecza, które zwycięsko przetrwały próbę czasu, a jego tradycja trwa w Polsce nieprzerwanie od wieku XIII do dnia dzisiejszego¹¹⁴.

Autorstwo Wincentego z Kielc uważał Kowalewicz za ustalone, bo choć Długosz nie wspomniał o hymnie wchodzącym w skład ułożonego przez Wincentego oficjum na cześć św. Stanisława, nie ulega wątpliwości, że hymn *Gaude, mater Polonia* powstał jako część składowa tego oficjum; dowodzi tego zarówno jego trzynastowieczna metryka, jak i podobieństwo w zakresie stylu i słownictwa do oficjum *Dies adest celebris*. Napisany dymetrem jambicznym hymn na cześć św. Stanisława składa się z jedenastu tzw. ambrozjańskich strof hymnowych, nie jest jednak pewne, czy od razu powstał jako utwór jedenastozwrotkowy, gdyż:

W kilku najstarszych krakowskich rękopisach z XIV w. doksologia następuje po strofie 7, w jednym już po strofie 6. Natomiast jeden z rękopiśmiennych krakowskich przekazów z XVI w. oraz dwa drukowane w brewiarzach wrocławskich z 1502 i 1543 r. posiadają tekst rozszerzony o 3 strofy wtrącone¹¹⁵.

W części edytorskiej opracowania Kowalewicz i Morawski przedstawili zasady wydania, m.in. w transkrypcji zachowali pisownię średniowieczną. W przypadku *Gaude, mater Polonia* wykaz blisko 60 wykorzystanych źródeł (antyfonarze, brewiarze, hymnaria) ułożono w aparacie krytycznym według ich pochodzenia i chronologii, na początku wyliczając źródła diecezji krakowskiej, następnie gnieźnieńskie, poznańskie, płockie, wrocławskie, i głogowskie; najstarszym z nich jest *Antyfonarz kielecki* z 1372 r.¹¹⁶ Transkrypcja tekstu, zapis melodii oraz aparat krytyczny rejestrujący warianty występujące we wszystkich przekazach z polskich rękopisów i druków liturgicznych przedtrydenckich składają się na najbardziej udokumentowaną

108 I. Kleszczowa, *Świadectwo wieków*, s. 441–442.

109 *Średniowieczne żywoty*, s. 236; por. G. Labuda, *Zaginiona kronika z pierwszej połowy XIII wieku w „Rocznikach Królestwa Polskiego” Jana Długosza. Próba rekonstrukcji*, Poznań 1983, s. 169–170.

110 *Średniowieczne żywoty*, s. 239.

111 M. Rusinek, „*Gaude, mater Polonia*”, s. 71–74.

112 Zob. np. J. Starnawski, *Średniowieczna poezja religijna*, Warszawa 1992, s. 59; *Gaude mater, Polonia. Święty Stanisław w polskiej muzyce i poezji średniowiecznej*, red. T. Maciejewski, Warszawa 1993; K. Morawska, *Historia muzyki polskiej. Średniowiecze*, cz. 2: 1320–1500, Warszawa 1998, s. 330.

113 *Hymny polskie*, zebrał i przygotował do wydania H. Kowalewicz, transkrypcja i opracowanie muzyczne J. Morawski, MMA, t. 8, Kraków 1991.

114 Tamże, s. 16.

115 Tamże, s. 114.

116 Tamże, s. 111–112.

edycję hymnu *Gaude, mater Polonia* w dotychczasowej literaturze przedmiotu¹¹⁷.

Drugą, zasługującą na baczniejszą uwagę publikacją ostatniej dekady XX w. jest wydane w roku 1996 studium muzykologiczne ks. Kazimierza Szymonika, w którym jeden z rozdziałów autor poświęcił w całości hymnowi ku czci św. Stanisława¹¹⁸. W podsumowaniu rozprawy autor pisał: „*Dies adest celebris* wraz z hymnem *Gaude, mater Polonia*, a więc oficjum rymowane o św. Stanisławie, od dawna czekało na szczegółowe opracowanie i gruntowną ocenę. Nie udało się tego zrealizować wcześniej, kiedy przeżywalimy 900-lecie śmierci biskupa krakowskiego w 1979 roku”¹¹⁹. „Szczegółowość opracowania”, o której wspomina ks. Szymonik, odnosi się w tym przypadku, zgodnie z profilem naukowym autora, głównie do muzykologicznego aspektu pracy. Mniej natomiast nowych szczegółów i rozstrzygnięć znajdziemy w zakresie analizy filologicznej i historycznoliterackiej hymnu.

Autor nie zajął wyraźnego stanowiska w dyskusji na temat autorstwa utworu. Przywołując opinie badaczy opowiadających się za Wincentym z Kielc (Kowalewicz, Morawski, Pikulik, Danielski), uznających pieśń za utwór anonimowy, napisany później niż oficjum *Dies adest celebris* (Plezi, Sułowski i Wiktorzak¹²⁰), wreszcie przypisujących błędnie autorstwo Stanisławowi Sokołowskiemu (Siarczyński, Polkowski, Symon), ks. Szymonik skonkludował: „Autorstwo hymnu *Gaude, mater Polonia* nie jest jednoznacznie rozstrzygnięte”¹²¹. Omawiając wartość poetycką hymnu autor zreferował ustalenia wcześniejszych badaczy, m.in. Mariana Plezi, Bronisława Gładysza i Henryka Kowalewicza, a tekst *Gaude, mater Polonia* przytoczył za wydaniem w *Analecta hymnica medii aevi*. Podał również tekst trzech dodatkowych zwrotek hymnu z rękopisu wawelskiego, jednak bez powołania się ani na pracę Kowalewicza z 1979 r., ani na edycję Kowalewicza i Morawskiego z roku 1991, w której owe strofy zostały przytoczone¹²². Pewną nowością jest natomiast zamieszczony w pracy Szymonika przekład tych trzech zwrotek autorstwa o. Romana Soczewki¹²³.

„*Gaude, mater Polonia* stało się, obok *Bogurodzicy*, hymnem narodowym i było śpiewane również podczas wielkich uroczystości patriotycznych”¹²⁴ – pisał ks.

Szymonik, nie podając jednak konkretnych przykładów ilustrujących to stwierdzenie. Za pracą Franciszka Symona¹²⁵ autor wymienił dawne przekłady hymnu – Stanisława Grochowskiego, Jana Białobłockiego (!), Wacława Sierakowskiego i Ignacego Hołowińskiego, od siebie dodając kilka nowszych: Tadeusza Karyłowskiego, Bronisława Gładysza i Leopolda Staffa; przekłady dwóch ostatnich autorów – filologiczny Gładysza i poetycki Staffa – przytoczone zostały przez ks. Szymonika *in extenso*.

W XXI w. bibliografię związaną z naszym tematem mogłaby otwierać praca filologa klasycznego Józefa Budzyńskiego pt. „*Gaude, Mater Polonia...*”. *Staropolski hymn łaciński i jego recepcja*, opublikowana w roku 2001¹²⁶. Na jej wstępie autor daje własny przekład filologiczny pierwszej strofy hymnu:

Raduj się, matko Polsko,
W potomstwo płodna przesławne,
Najwyższego Króla wielkie sprawy
Chwałą czcić pospieszaj częstą.

Jak pisał dalej Budzyński, hymn *Gaude, mater Polonia* pełnił rolę nie tylko pieśni religijnej, lecz także hymnu królewskiego, od czasu ostatnich Piastów towarzysząc ważnym wydarzeniom narodowym. Autor nie podał jednak żadnych faktów źródłowych uzasadniających to stwierdzenie. Przypomniał też, że rok 1979, czas pierwszej pielgrzymki Jana Pawła II do Polski, „stał się rokiem wielkiego narodowego renesansu tej staropolskiej łacińskiej pieśni religijnej”¹²⁷. Za autora hymnu badacz uznał dominikanina Wincentego z Kielczy, dawniej zwanego Wincentym z Kielc, zaś samą pieśń za „świadectwo europejskiej kultury i sztuki poetyckiej”¹²⁸. Analiza kompozycji i wersyfikacji tekstu *Gaude, mater Polonia* skłoniła Budzyńskiego do wysokiej oceny kunsztu autora, jako najwybitniejszego – obok Wincentego Kadłubka – przedstawiciela trzynastowiecznego renesansu średniowiecznego w Polsce. Wbrew dotychczasowym ustaleniom muzykologów autor zasugerował, że dostojna, podniosła melodia hymnu o św. Stanisławie jest prawdopodobnie rodzima, polska¹²⁹. Na uwagę zasługuje przeprowadzona przez badacza analiza kompozycji i stylu pieśni:

117 Tamże, s. 110–114.

118 K. Szymonik, *Oficjum rymowane o św. Stanisławie: „Dies adest celebris” i hymn „Gaude Mater Polonia” w polskich antyfonarzach przedtrydenckich. Studium muzykologiczne*, Niepokalanów 1996.

119 Tamże, s. 179.

120 Zob. Z. Sułowski, Z. Wiktorzak, *Stanisław ze Szczepanowa*, [w:] *Hagiografia polska*, red. R. Gustaw, t. 2, Poznań 1972, s. 433.

121 K. Szymonik, *Oficjum*, s. 157. W innym miejscu (tamże, s. 181) autor pisał: „Praca nie rozstrzyga natomiast problemu autorstwa hymnu *Gaude, mater Polonia*”.

122 Tamże, s. 161; por. *Zabytki średniowiecznej liryki liturgicznej*, s. 232; *Hymny polskie*, s. 112–113.

123 K. Szymonik, *Oficjum*, s. 165. Pierwszą z trzech zwrotek dodatkowych przełożył również K. Liman, *Antologia poezji łacińskiej w Polsce. Średniowiecze*, Poznań 2004, s. 469–471.

124 K. Szymonik, *Oficjum*, s. 162.

125 F.A. Symon, *O hymnach kościelnych*, [w:] *Na powodzian. Księga zbiorowa prac literackich i artystycznych, wydana pod kierunkiem literackim S. Graybnera*, Warszawa 1904, s. 283.

126 J. Budzyński, „*Gaude, Mater Polonia*”, s. 15–28.

127 Tamże, s. 16.

128 Tamże, s. 20.

129 Tamże, s. 23.

Wstępnej, uosobionej apostrofie, zamkniętej okólnymi wersami: *Gaude, mater Polonia* [...] *Laude frequentata vigili* (w. 1 i 4) – odpowiada podobna końcowa metabaza do upersonifikowanej stolicy kraju: *Ergo, felix Cracovia* [...] *Benedic omni tempore* (w. 37 i 40). Po takich artystycznych drobiazgach, rzec by można, poznaje się rękę mistrza, która nie tylko dobrze spełnia konieczne kryteria hymnologiczne, lecz zostawia również ślady swej własnej oryginalnej wirtuozerii¹³⁰.

Oceniając bardzo wysoko ideowe i artystyczne walory hymnu *Gaude, mater Polonia*, Budzyński uznał dzieło Wincentego z Kielczy za „wspaniałe świadectwo europejskiej historii chrześcijańskiej i piękny przykład polsko-łacińskiej poezji religijnej, znamienity dokument staropolskiej kultury i osobliwy przypadek recepcji historyczno-literackiej”¹³¹. W aneksie do artykułu zamieścił autor w układzie równoległym trzy teksty: łaciński oryginał hymnu oraz dwa jego współczesne przekłady – Leopolda Staffa i Jana Piwowarczyka.

Kilka publikacji okolicznościowych, w których znalazły się również uwagi i wzmianki o hymnie *Gaude, mater Polonia*, pojawiło się z okazji 750. rocznicy kanonizacji św. Stanisława. Nie przyniosły one ani sformułowania nowych, ani weryfikacji dawniejszych hipotez i ustaleń, utrwaliły jednak tezę o pochodzeniu Wincentego z Kielczy na Śląsku Opolskim¹³². Z lat późniejszych warto odnotować przynajmniej dwie publikacje, w których autorzy podjęli refleksję nad tożsamościowo-wspólnotowoczym znaczeniem *Gaude, mater Polonia* w minionych stuleciach. W kontekście rozważań o państwowych funkcjach muzyki w dawnej Polsce Jerzy Morawski stwierdził, że prawdopodobnie już w XIII w. pojawiło się silne zapotrzebowanie na śpiew wspólnotowy w czasie podniosłych uroczystości i ceremonii, śpiew o bardziej rodzimym charakterze, niż wykonywany zazwyczaj w takich okolicznościach hymn *Te Deum laudamus*:

Tego rodzaju uniwersalną w sensie treściowym rolę, jaką przynajmniej w czasach późniejszych hymnom państwowym lub innym pieśniom okolicznościowym, mógł w pewnym sensie spełniać najstarszy hymn o św. Stanisławie *Gaude, mater Polonia*¹³³.

Badacz zastrzegł jednak, że opinia ta ma jedynie charakter hipotetyczny, bo choć pojawia się ona często w literaturze przedmiotu, jak dotąd nie znalazła potwier-

dzenia w zachowanych źródłach. O rosnącej od końca XIII w. popularności hymnu o św. Stanisławie świadczą wszakże coraz liczniejsze jego przekazy, a w ostatnich stuleciach również opracowania wielogłosowe pieśni. *Gaude, mater Polonia* – stwierdza Morawski – „obok *Bogurodzicy* należy do najczęściej wykonywanych kompozycji średniowiecznych w Polsce”¹³⁴.

Państwowotwórcze funkcje kultu rodzimych świętych, w tym upamiętniających ich tekstów liturgicznych, podkreślił Jakub Kubieniec w artykule poświęconym kommemoratywnym funkcjom liturgii:

Źródłem dumy byli także miejscowi albo przynajmniej miejscowo czczeni (np. za sprawą obecności relikwii) święci. W przypadku tradycji polskiej takim statusem cieszyli się przede wszystkim św. św. Wojciech, Jadwiga i Stanisław. Teksty liturgiczne każą się radować z ich powodu przede wszystkim Polsce – jak w sławnym hymnie o św. Stanisławie. Trudno przecenić wspólnotowoczą i konsolidującą rolę tego rodzaju inwokacji, które pojawiają się wszak w tekstach powstałych niekiedy – jak w przypadku sławnego hymnu *Gaude, mater Polonia* – w okresie dezintegracji państwa¹³⁵.

Równoległe z omawianymi tutaj pracami naukowymi i popularnonaukowymi ukazywały się edycje tekstów przypisywanych Wincentemu dominikaninowi: żywotów św. Stanisława, oficjum na jego cześć *Dies adest celebris*, a także hymnu *Gaude, mater Polonia*. O niektórych z nich, w tym o przełomowej publikacji Kowalewicz z roku 1967 oraz o najpełniejszej z dotychczasowych edycji Kowalewicz i Morawskiego z 1991 r., wspomniano już wcześniej. Autorski przekład oficjum *Dies adest celebris*, jednak bez tekstu hymnu, ogłosiła Dorota Gacka¹³⁶. Przekład Leopolda Staffa zamieścił Maciej Włodarski w antologii *Średniowieczna poezja łacińska w Polsce*, opatrując tekst kompetentnym komentarzem¹³⁷. Ostatnie z naukowych wydań oficjum *Dies adest celebris* (po raz pierwszy w pełnej postaci) oraz hymnu o św. Stanisławie ukazało się w Krakowie w roku 2015 w serii „Musica in Ecclesia Cathedrali Cracoviensi Audita”; tekst *Gaude, mater Polonia* wraz z zapisem nutowym został wydany przez specjalizującego się w teorii i historii muzyki średniowiecznej Jakuba Kubieńca na podstawie piętnastu przekazów z okresu od XIV do początku XVI w.¹³⁸

Narastająca z czasem wiedza na temat początków i rozwoju hymnografii w Polsce średniowiecznej, ze

130 Tamże, s. 25–26.

131 Tamże, s. 26.

132 Np. J.J. Kopeć, *Św. Stanisław, biskup krakowski, Pater Patriae, w tekstach liturgii średniowiecznej*, [w:] *Święty Stanisław w życiu Kościoła w Polsce. 750-lecie kanonizacji*, red. A. Napiórkowski, Kraków-Skałka 2003, s. 197; *Wincenty z Kielczy in memoriam; Kult św. Stanisława na Śląsku Opolskim (1253–2003)*, red. A. Pobóg-Lenartowicz, Opole 2004.

133 J. Morawski, *Średniowiecze*, cz. 1: *Do roku 1320*, Warszawa 2006, s. 296.

134 Tamże, s. 505.

135 J. Kubieniec, *Commemoratio: sposoby prezentacji i wykorzystania przeszłości w liturgii*, [w:] *Przeszłość w kulturze średniowiecznej Polski*, t. 1, red. J. Banaszkiewicz, A. Dąbrowka, P. Węcowski, Warszawa 2018, s. 573–574. Zob. też A. Dąbrowka, *Średniowiecze. Korzenie*, Warszawa 2005, s. 25.

136 *Oficjum o św. Stanisławie*, tłum. D. Gacka, „Terminus”, t. 3, 2001, z. 1–2, s. 233–242.

137 *Średniowieczna poezja łacińska w Polsce*, oprac. M. Włodarski, Wrocław 2007, s. 25–28 oraz *Wstęp*, s. XXII–XXIII.

138 Wincenty z Kielczy, *Oficjum o św. Stanisławie*, passim.

szczególne uwzględnieniem hymnu *Gaude, mater Polonia*, przenikała z pewnym opóźnieniem i w syntetycznym skrócie do encyklopedii, i podręczników, zwłaszcza akademickich. Jako wzorcowe, najbardziej kompetentne opracowania w tym zakresie można wskazać stosowne hasła w specjalistycznych encyklopediach i leksykonach¹³⁹ czy też rozdziały lub akapity w syntezach historycznoliterackich¹⁴⁰.

Naszkicowany tu obraz zapoczątkowanej w końcu XIX w. naukowej refleksji nad średniowieczną hymnografią, ograniczonej z konieczności do jednego tylko, ale niewątpliwie najsłynniejszego jej dzieła, hymnu *Gaude, mater Polonia*, na pewno nie rejestruje wszystkich powstałych w tym czasie prac i przyczynków, daje jednak pewne wyobrażenie o stopniowym narastaniu wiedzy źródłowej i zależnym od tego procesu, zmieniającym się stanie badań. Oczywiście, nie wszystkie kwestie sporne zostały rozstrzygnięte. Na przykład wciąż nie ustalono ostatecznie pochodzenia domniemanego autora hymnu¹⁴¹; w nowszych opracowaniach spotyka się najczęściej określenie „Wincenty z Kielcy”, ale starsza formuła – „Wincenty z Kielc” bynajmniej nie została zarzucona¹⁴². Nie straciły całkiem na aktualności różnice w poglądach na czas powstania pieśni *Gaude, mater Polonia* oraz jej związku z oficjum *Adest dies celebris*, nie zbadano też wyczerpująco „pozareligijnej historii” hymnu w dawnej Polsce. Czy do roku 2053, w którym obchodzona będzie zapewne osiemsetna rocznica kanonizacji św. Stanisława, na te i na inne jeszcze pytania znajdą się pewniejsze odpowiedzi? Czy badacze młodszego pokolenia wzbogacą jeszcze naszą wiedzę o hymnie *Gaude, mater Polonia* o jakieś nowe, istotne fakty lub rozstrzygnięcia? Zależy to przede wszystkim od nowych odkryć źródłowych; bez nich niewiele już będzie można dodać do aktualnego stanu badań¹⁴³.

* * *

Już po ukończeniu pracy nad przeglądem dotychczasowych badań nad hymnem *Gaude, mater Polonia* w „Rocznikach Historycznych” z 2019 r. ukazał się bardzo istotny dla podjętego tutaj tematu, a zatem zasługujący na szczególną uwagę artykuł o Tomasza

Gałuszki przynoszący, jak pisze sam autor, „kilka obserwacji i wniosków, które pojawiły się w trakcie analiz źródłoznawczych oficjum *Dies adest celebris*”¹⁴⁴, w tym – rzecz jasna – również hymnu ku czci św. Stanisława ze Szczepanowa. Praca krakowskiego mediewisty nawiązuje do wzmiankowanego już wcześniej pełnego wydania oficjum o św. Stanisławie, sporządzonego przez Jakuba Kubieńca, w którym edycja hymnu *Gaude, mater Polonia* została oparta na piętnastu przekazach. Dwa najstarsze: *Antiphonarium Cracoviense* z Biblioteki Kapituły Katedralnej (rękopis nr 52) oraz zachowane fragmentarycznie *Antiphonarium fratrum praedicatorum* z Archiwum Polskiej Prowincji Ojców Dominikanów (rękopis L 23) datuje Kubieniec odpowiednio na lata ok. 1320 oraz 1300¹⁴⁵.

W kwestii identyfikacji autora oficjum i hymnu na cześć św. Stanisława przypomina Gałuszka rozbieżne wciąż stanowiska współczesnych historyków, sam opowiada się za zaproponowaną przez Tomasza Jurka formułą „dominikanin Wincenty”¹⁴⁶. Przywołując zaś dawniejsze opinie, pisze m.in.: „Dodajmy tylko, że W. Schenk całkowicie odrzucał tradycję o skomponowaniu przez Wincentego nie tylko hymnu, ale całego oficjum ku czci św. Stanisława”¹⁴⁷. Stwierdzenie to wymaga jednak sprostowania. Co prawda Wacław Schenk sugerował początkowo, że nieobecność oficjum *Dies adest celebris* w rękopisach śląskich przed połową XIV w. może przemawiać za późniejszym jego powstaniem, ale po szczegółowej analizie tekstu pogląd ten znacząco zmodyfikował:

Wydaje się rzeczą możliwą, że wzmianka Długosza o autorstwie Wincentego z Kielc podaje prawdę. Długosz mógł zapoznać się z tą tradycją w konwencie dominikańskim w Krakowie. Jest więc możliwe, że oficjum powstało w Krakowie, w klasztorze dominikańskim i że Wincenty jest jego autorem¹⁴⁸.

Pomijam tutaj nawiązujące do studiów Kubieńca rozważania Gałuszki na temat rękopiśmiennej tradycji oficjum *Dies adest celebris*, a także ustalenia dotyczące jego źródeł i analogii w średniowiecznej hymnografii, które bez wątplenia posuwają naprzód dotychczo-

139 Zob. np. M. Jagosz, *Gaude, mater Polonia*, [w:] EK, t. 5, kol. 887], t. 5, Lublin 1989, kol. 887; T. Michałowska, *Literatura polskiego średniowiecza. Leksykon*, Warszawa 2011, s. 291–292.

140 Zob. np. T. Michałowska, *Średniowiecze*, Warszawa 1995, s. 218–220.

141 Domniemanego, bo nie wszyscy badacze (m.in. M. Plezia) akceptują jego autorstwo; J. Krzyżanowski (*Historia literatury polskiej. Alegoryzm – preromantyzm*, Warszawa 1964, s. 28), twierdził nawet, że hymn *Gaude, mater Polonia* powstał poza Polską.

142 „Trzeba mieć nadzieję, że pojawią się wkrótce przekonujące argumenty umożliwiające przypisanie Wincentego do jednej ze wspomnianych wyżej miejscowości” pisał niedawno P. Węcowski, *Początki Polski w pamięci historycznej późnego średniowiecza*, Kraków 2014, s. 83.

143 Jak pisał H. Kowalewicz (*Hymny polskie*, s. 114), poza źródłami wykorzystanymi w dotychczasowych edycjach hymnu *Gaude, mater Polonia*, „istnieją jeszcze luźne odpisy w rękopisach innej treści, a tradycja tekstu trwa nieprzerwanie do dnia dzisiejszego”.

144 T. Gałuszka, *Mater Polonia. Z badań nad oficjum brewiarzowym ku czci św. Stanisława ze Szczepanowa „Dies adest celebris” autorstwa Wincentego dominikanina*, „Roczniki Historyczne”, t. 85, 2019, s. 11.

145 *Oficjum o św. Stanisławie*, s. 29; por. il. na s. 40 i 42. T. Gałuszka (*Mater Polonia*, s. 12) przesuwając datowanie rękopisu dominikańskiego na lata dwudzieste XIV w. Według wcześniejszych opracowań antyfonarz wawelski nr 52 powstał na początku XV w. Zob. np. T. Miazga, *Antyfonarz kielecki*, s. 96; *Hymny polskie*, s. 111.

146 T. Gałuszka, *Mater Polonia*, s. 9. Warto tu przypomnieć, że formuła „Wincenty dominikanin” posiada długą tradycję w literaturoznawstwie; tak właśnie określa autora żywotów św. Stanisława Nowy Korbut (*Wincenty dominikanin*), a J. Starnawski (*Drogi rozwojowe hagiografii polskiej*, s. 36) pisał przed laty: „W obecnym stanie badań, gdy obie możliwości są uprawnione, najlepiej nazywać autora obu żywotów Wincentym dominikaninem”.

147 T. Gałuszka, *Mater Polonia*, s. 11.

148 W. Schenk, *Kult liturgiczny św. Stanisława na Śląsku*, s. 81 i 103.

wy stan badań¹⁴⁹. Zasadniczym bowiem i najbardziej z naszego punktu widzenia interesującym wątkiem artykułu są rozważania dotyczące hymnu *Gaude, mater Polonia* jako integralnego składnika oficjum stworzonego przez Wincentego dominikanina. Wśród źródeł tekstowych i melodycznych naszego hymnu Gałuszka wymienia wskazane już przez dawniejszych badaczy: hymn niesporny w oficjum na cześć św. Dominika *Gaude, mater Ecclesia*, ostatni rozdział *Vita maior* św. Stanisława, zatytułowany *Commendatio Polonorum*, w którym Wincenty wzywa Polskę, Kraków oraz cały Kościół do radowania się z posiadania tak wielkiego męczennika i patrona¹⁵⁰, wreszcie list kardynała Jana z 1253 r., przesłany zaraz po kanonizacji św. Stanisława do biskupa Prędoty. Zbieżności leksykalno-frazeologiczne w tekstach *Gaude, mater Polonia* i *Vita maior* zdaniem badacza dowodzą, że oba utwory powstawały niemal równocześnie: „Wincenty komponował hymn *Gaude, mater Polonia*, mając przed sobą hymn z Dominikowego oficjum, a w tym samym czasie, jak przypuszczam, dokonywał też uzupełnień, redakcji i korekt w *Żywocie większym*”¹⁵¹.

Szczególną jednak uwagę skupia krakowski mediewista na pierwszej strofie hymnu *Gaude, mater Polonia*, a właściwie na otwierającej ją apostrofie. Jej początkowe słowa: *Gaude, mater* polski autor przejął z hymnu o św. Dominiku, zamieniając jednak adresata apostrofy: w pierwowzorze jest nim matka-Kościół (*Ecclesia*), która ma się radować z powodu swego syna, św. Dominika, zaś w hymnie Wincentego matką jest Polska (*Polonia*), która winna się weselić z tak zacnego potomka. Jak zauważa Gałuszka, Wincenty dominikanin „kontynuował tutaj ideę, którą przedstawił w ostatnim rozdziale *Vita maior* (*Gratuletur ergo Polonia...*), a którą zaczerpnął z I antyfony ku czci św. Dominika”¹⁵². W antyfonie tej, rozpoczynającej się wezwaniem *Gaude, felix parens Hispania*, Piotr Ferrandi, autor powstałego ok. 1240 r. oficjum o św. Dominiku, zamienił adresata, wprowadzając *Hispania* w miejsce *Ecclesia*. „Trzeba jednak podkreślić – pisze Gałuszka – że Piotr Ferrandi pisał o *parens Hispania*, a nie o *mater Hispania*. I mimo że *parens* i *mater* są traktowane jako synonimy, to jednak termin *mater* miał w średniowiecznej teologii, jak zobaczymy dalej, ściśle zdefiniowane znaczenie”¹⁵³.

Dalsze rozważania o Gałuszki nad hymnograficznymi kontekstami i ideowym przesłaniem formuły *Gaude, mater Polonia* zasługują z pewnością na bardziej pogłębioną i uargumentowaną dyskusję; tutaj mogą za-

sygnalizować jedynie ich główne tezy, przy niektórych stawiając nieśmiało znaki zapytania. Jak przypomina autor artykułu, spośród ponad 330 odnotowanych w *Repertorium hymnologicum* utworów rozpoczynających się od słowa *Gaude...* niemal trzydzieści otwiera apostrofa *Gaude, mater Ecclesia*. Znane są również dość liczne, rozpoczynające się od wezwania do radości hymny „narodowe”, jak np. *Gaude, felix Bohemia*, *Gaude, prole Francia* czy *Gaude, devota Succia*. „Jednak wśród tych «narodowych» hymnów liturgicznych – pisze Gałuszka – mamy zaledwie jeden, który oddaje tę samą ideę, co *Gaude, mater Polonia*. Jest to mianowicie ułożony na początku XIV w. hymn ku czci św. Stefana *Gaude, mater Hungaria*. Utwór ten został oparty na *Gaude, mater Polonia*”¹⁵⁴.

Na tej konstatacji opiera się dalszy wywód krakowskiego badacza, zmierzający do ukazania polskiego hymnu jako dzieła oryginalnego i – w kontekście ówczesnej teologii i hymnografii – w pewnym sensie zaskakującego. Wprowadzenie przez Wincentego do pierwszego wersu hymnu o św. Stanisławie obrazu-idei matki Polski może być odczytane jako prosty zabieg redakcyjny, polegający na zastąpieniu słowa *Ecclesia* z hymnu o św. Dominiku nazwą *Polonia*, ale można również przyjąć, że otwierając swój hymn słowami *Gaude, mater Polonia* jego autor miał świadomość, „że wprowadza temat, który choć nie był całkowicie obcy trzynastowiecznemu wykształconemu odbiorcy, to jednak mógł go nieco zaskoczyć”¹⁵⁵. Alegoria Polski jako matki pojawiała się zarówno w kronice Anonima zw. Gallem, jak i w kronice Wincentego Kadłubka, zatem nie mogła być obca również autorowi oficjum i hymnu o św. Stanisławie. Czy jednak, pyta Gałuszka, zdawał on sobie sprawę z tego, że w ówczesnej twórczości liturgicznej stworzona przez niego fraza *mater Polonia* nie posiada bezpośrednich analogii? Brak ten zresztą specjalnie nie dziwi, dodaje badacz, „zważywszy, że termin *mater* miał ściśle określone miejsce i odnosił się do Maryi i Kościoła”¹⁵⁶. Wincenty z pewnością był świadom teologicznego znaczenia tego terminu, mógł więc zastąpić go przez inne określenie, np. *parens Polonia* (na wzór *parens Hispania* z hymnu Piotra Ferrandiego). Jednakże, jak zauważa Gałuszka, „*parens* i *mater*, mimo podobieństwa znaczeniowego, odnoszą się do dwóch bądź co bądź różnych rzeczywistości – ziemskiej i niebiańskiej, ludzkiej i boskiej”¹⁵⁷. W kontekście doktryny św. Tomasza oraz koncepcji „mistycznego ciała wspólnoty państwa” Wincentego z Beauvais, które Gałuszka

149 T. Gałuszka, *Mater Polonia*, s. 11–12. W podsumowaniu pracy autor pisał m.in.: „Na postawie analizy I antyfony do I niesporów *Dies adest celebris* oraz hymnu *Gaude, mater Polonia* stwierdzić można, że Wincenty, komponując oficjum, korzystał przede wszystkim z tekstów liturgicznych: oficjum ku czci św. św. Augustyna, Dominika z Caleruegi i Franciszka z Asyżu” (s. 23).

150 Podobieństwa wskazujące na zależność hymnu od *Vita maior*, zwłaszcza od rozdziału 57, podkreślali już wcześniej m.in. W. Kętrzyński, *Vita sancti Stanislai Cracoviensis*, s. 353 i J. Starnawski, *Średniowieczna poezja religijna*, s. 59.

151 T. Gałuszka, *Mater Polonia*, s. 19.

152 Tamże.

153 Tamże.

154 Tamże, z powołaniem się na pracę J. Dankó, *Vetus hymnarium ecclesiasticum Hungariae*, Budapest 1893, s. 205–206.

155 Tamże, s. 20.

156 Tamże, s. 21.

157 Tamże, s. 22.

pokrótkie referuje, autor formuły *mater Polonia* jawiłby się nie tylko jako znawca, ale i propagator aktualnych koncepcji filozoficzno-teologicznych, tworzonych w połowie XIII w. przez swych słynnych konfratrów:

Wprowadzenie *mater Polonia* było posunięciem ze wszech miar oryginalnym i znamienym. Wincenty bowiem sięgnął po pojęcie eklezjologiczne, by podkreślić autorytet Polski. *Polonia* została postawiona niejako – w języku teologii politycznej – na równi z *Ecclesia*. Polska jest w tym ujęciu nawet nie tyle wspólnotą polityczno-prawną (co było niemożliwe w czasach Wincen- tego z powodu rozbicia dzielnicowego), ile wspólnotą mistyczną, uformowaną ponad granicami i podziałami politycznymi na wzór *corpus Ecclesiae mysticum*¹⁵⁸.

Ta nowatorska i niebanalna interpretacja formuły *mater Polonia*, zaproponowana przez o. Tomasza Gałuszkę, z pewnością wzbudzi żywą dyskusję. Tutaj, choć polemika wykracza poza zamierzone ramy tego omówienia, chciałbym zwrócić uwagę na dwa, jak się wydaje, słabsze punkty przeprowadzonego w artykule wy- wodu. Pierwszy z nich jest związany z wprowadzonym przez autora rozróżnieniem znaczeniowym terminów *mater* i *parens* oraz ze stwierdzeniem, że „termin *ma- ter* miał ściśle określone miejsce i odnosił się do Maryi i Kościoła”. W tomach *Analecta hymnica medii aevi* bez większego trudu można znaleźć dziesiątki tekstów litur- gicznych, w których Maryja określana jest równocze- śnie jako *mater* i jako *parens*, np. *Sancta Dei parens, / Mater expers maris*¹⁵⁹; podobną sytuację mamy zresztą w pierwszej zwrotce naszej *Bogurodzicy* (*rodzica, mat- ka*). W każdym razie powiązanie nazwy *parens* z rze- czywistością ziemską i ludzką, a nazwy *mater* ze sferą niebiańską i boską wydaje się nadmiernym uproszcze- niem. Poza tym łatwo sprawdzić w źródłach hymno- graficznych, że termin *mater* odnoszony był nie tylko do Kościoła i Maryi (choć rzeczywiście w tych dwóch odniesieniach występuje najczęściej), lecz także do matki Maryi, św. Anny¹⁶⁰.

Odnosząc się z kolei do wielokrotnie podkreślanej przez o. Gałuszkę unikatowości apostrofy *Gaude, ma- ter Polonia*, z „kronikarskiego” obowiązku przypomnę tylko, że ks. Tadeusz Miazga w swej monografii *Anty- fonarza kieleckiego* podał przykłady analogicznych inci- pitów hymnicznych: *Gaude, mater Marsilia* oraz *Gau- de, mater Hispania*, wskazując jednak ich źródła w tak ogólnej postaci, że nie udało mi się ich zweryfikować¹⁶¹. Można wszakże powołać się na inne przykłady. Jed- nym z nich jest responsorium w niesporach oficjum o św. Petroniuszu, biskupie Bolonii, o incipicie *Gaude,*

*mater Graecia*¹⁶². Oficjum to zachowało się co prawda w źródle dość późnym, bo z XV w., ale istnieje również przykład o wiele wcześniejszy, z przełomu XIII i XIV w., mianowicie zachowana w rękopisie benedyktyń- skiego opactwa w Admont (Austria) sekwencja o św. Urszuli, pochodzącej z Kolonii dziewicy i męczennicy. Piąta para strof tego utworu brzmi następująco:

Gaude, mater Britannia,	Spe gratiarum iucunda
Collaetare, Colonia,	Resultet [vox] hymnisona
Felix per tot milia,	Tota nunc Ecclesia ¹⁶³ .

Pisząc o zależności oficjum o św. Stanisławie od hymnu *Gaude, mater Ecclesia*, Tomasz Gałuszka stwier- dza:

Z oficjum ku czci św. Dominika Wincenty prze- jął przede wszystkim podział na trzech adresatów: kraj (*Hispania/Polonia*), Kościół lokalny (*Bolonia/Cracovia*), Kościół uniwersalny (*mater Ecclesia*)¹⁶⁴.

W przytoczonych strofach na cześć św. Urszuli mamy nie tylko taką samą sekwencję adresatów (pod- miotów), lecz także analogiczną do apostrofy *Gaude, mater Polonia* formułę *Gaude, mater Britannia*, wzy- wającą „matkę Brytanię” – według legendy św. Urszu- la była córką króla Brytów – oraz Kolonię, w której poniosła wraz z towarzyszkami śmierć męczeńską, do nieustającej radości, którą rezonuje teraz i na wieki cały Kościół.

Przekłady i parafrazy

Najstarszy ze znanych nam dzisiaj przekładów hymnu *Gaude, mater Polonia* na język polski powstał ponad trzy stulecia później niż łaciński oryginał, jeśli przyjąć, że autorem hymnu jest Wincenty dominikanin, któ- ry kanonizację św. Stanisława w roku 1253 upamiętnił jego żywotem oraz oficjum na jego cześć. W roku 1598 r. ukazał się drukiem zbiór przekładów hymnów ko- ścielnych Stanisława Grochowskiego, wśród których znalazło się również swobodne tłumaczenie pieśni *Gaude, mater Polonia*. Kolejny przekład, bliższy ory- ginałowi, wydany został pół wieku później przez Jana Białobockiego. Późniejsze trzy tłumaczenia pochodzą z przełomu XVIII i XIX w. Prawdziwy jednak rene- sans zainteresowania hymnem *Gaude, mater Polonia* nastąpił w połowie XIX stulecia, zapewne nie bez związku z utratą przez Polskę niepodległości, próbami jej odzyskania i kultywowaniem pamiątek narodowej

158 Tamże, s. 22.

159 AH 20, s. 142 (XIII w.); por. „Ave, virgo, mater, parens”, AH 32, s. 50.

160 Zob. np. „O praeclara mater matris...”, AH 15, s. 186; „Gaude, mater Anna, / Gaude, mater sancta”, AH 43, s. 78.

161 T. Miazga, *Antyfonarz kielecki*, s. 250; autor powołał się ogólnie na *Analecta hymnica* oraz *Melodiarum Hungariae* B. Rajeczky'ego.

162 *De sancto Petronio*, AH 24, s. 262 („Gaude, mater Graecia, / Sic honorificata, / Ovans tanta gratia, / In filio ditata”).

163 *De sancta Ursula*, AH 44, s. 276.

164 T. Gałuszka, *Mater Polonia*, s. 15.

przeszłości. W latach 1841–1856 pojawiły się aż cztery nowe tłumaczenia hymnu o św. Stanisławie, biskupie, męczenniku i patronie ojczyzny. Znamienne, że dwa z nich w przekładzie apostrofy *Gaude, mater Polonia* imię Polski zastąpiły bardziej neutralnymi określeniami „kraina” i „kraj”. Kolejnych kilka tłumaczeń należy już do XX stulecia i wiąże się z reguły z wydaniem nowych przekładów hymnów brewiarzowych, aż po współczesną wersję liturgii godzin. Nie we wszystkich przypadkach można ustalić autorstwo i pochodzenie tłumaczenia, zwłaszcza wtedy, gdy zamieszczone zostało w modlitewniku lub śpiewniku kościelnym, w którym pieśni nie były opatrywane informacją o autorach.

W poniższym Aneksie zamieściłem w porządku chronologicznym osiemnaście (w tym kilka niepełnych) polskich przekładów hymnu *Gaude, mater Polonia*, odnalezionych i opracowanych na potrzeby niniejszej

publikacji. W przypadku tłumaczeń powstałych przed końcem XVIII w. zastosowałem ogólnie przyjęte zasady transkrypcji tekstów staropolskich w edycjach popularnonaukowych. Zmodernizowałem pisownię i interpunkcję. Ujednoliciłem rozmaite zapisy incipitu łacińskiego hymnu do postaci *Gaude, mater Polonia*, a także wprowadziłem pisownię małą literą określeń „biskup”, „męczennik” i „patron”, odnoszących się do św. Stanisława. Pomiąłem dodawane do hymnu w modlitewnikach i kancjonałach słowo *Amen*. W nawiasach [] wprowadziłem numerację zwrotek i inne uzupełnienia redakcyjne. Pod tekstem podałem jego źródło – podstawę transkrypcji, minimalistycznie potraktowane informacje o przekładzie oraz niezbędne objaśnienia językowe. Na wstępie zamieściłem transkrypcję łacińskiego tekstu hymnu z *Antyfonarza kieleckiego*, zachowując średniowieczną pisownię oryginału.

Aneks

Hymn *Gaude, mater Polonia* i jego przekłady na język polski

Gaude, mater Polonia z *Antyfonarza kieleckiego*

[1.]

Gaude, mater Polonia,
prole fecunda nobili,
summi regis magnalia
laude frequenta vigili.

[2.]

5 Cuius benigna gracia
Stanislai pontificis
passionis insignia
signis fulgent mirificis.

[3.]

10 Hic certans pro iusticia
regis non cedit furie,
stat pro plebis iniuria
Christi miles in acie.

[4.]

15 Tyranni truculenciam
qui dum constanter arguit,
martyrii victoriam
membratim cesus meruit.

[rubro: Divisio]

[5.]

20 Novum pandit miraculum
splendor in sancto celitus,
redintegrat corpusculum
sparsum celestis medicus.

[6.]

Sic Stanislaus pontifex
transit ad celi curiam,
ut apud Deum opifex
nobis imploret veniam.

[7.]

25 Poscentes eius merita,
salutis dona referunt,
morte preventi subita
portum ad vite redeunt.

[rubro: Alia divisio]

[8.]

30 Huius ad tactum anuli
morbi fugantur turgidi,
ad locum sancti tumuli
multi curantur languidi.

[9.]

35 Surdis auditus redditur,
claudis gressus officium,
mutorum lingua solvitur
et fugatur demonium.

[10.]

40 Ergo, felix Cracovia,
sacro dotata corpore,
Deum, qui fecit omnia,
benedic omni tempore.

[11.]

Sit Trinitati gloria,
laus, honor, iubilatio,
de martyris victoria
sit nobis exultatio.

Źródło

Antyfonarz kielecki z 1372 r., rkps SBK, Ms. 1, f. 226r–226v.

Objaśnienia

Jest to najstarszy datowany zapis hymnu *Gaude, mater Polonia*. W rękopisie oznaczono podwójne *divisio* – podział tekstu na poszczególne godziny kanoniczne (w nieszpórach śpiewano cały hymn, a w jutrzni w postaci okrojonej, np. trzyzwrotkowej). Tekst hymnu w *Antyfonarzu kieleckim* zamyka słowo *Amen* oraz modlitewne westchnienie: *Ora pro nobis, beate Stanislae*.

* * *

Stanisław Grochowski

Na dzień świętego Stanisława, patrona polskiego *Gaude, mater Polonia*

[1.]

Cna matko Polskiej Korony,
Tryumfuj dnia dzisiejszego,
Wzbudź swoje zimne Tryjony
Na chwałę Boga żywego.

[2.]

5 Którego to dar i sprawa
Znaczna pod Akwilonami,
Źe biskupa Stanisława
Dziwnemi wślawił cudami.

[3.]
Ten pasterz serca wielkiego
10 Swęj trzody bronil wilkowi,
Ten krzywdy ludu Bożęgo
Nie milczal złęmu królowi.

[4.]
Z którym wiodac wojnę smutną,
Z szranków nie ustępowal,
15 Aż tyran ręką okrutną
Koronę mu nagotował.

[5.]
Lecz Lekarz świata wszystkiego
Światłem swym ciało otoczył,
A członki męża świętego
20 Porozmiotane zjednoczył.

[6.]
Tak Stanisław, biskup święty,
Za dzielnymi postępkami
W męczeński poczet przyjęty,
Aby się modlił za nami.

[7.]
25 Wierni Pańscy z prośby jęgo
Z chorych zdrowemi się stają
I od skonaniam nagłego
Znowu żywot zaczynają.

[8.]
30 Niejeden czarłem strapiony,
Nawiedzając święte kości,
Od świętego wspomozony,
Zbył czartowskich okrutności.

[9.]
Przetoż, Krakowie szczęśliwy,
Sław Boga czasu każdego,
35 Który, twym muirom, chętniwy,
Przydał ciało słuęgi swęgo.

[10.]
Bogu w Trójcy jędynemu
Chwała cześć i panowanie,
A na pamiątkę świętemu
40 Zwycięzcy od nas śpiewanie.

Źródło
Stanisław Grochowski, *Hymny kościelne, cokolwiek się ich w brewijarzach
teraźniejszych znajduje i niektóre insze* [...], Kraków 1598, k. 49v–50r.

Objaśnienia
Przekład hymnu *Gaude, mater Polonia* został wydany w roku 1598
w zbiorze Grochowskiego, zawierającym tłumaczenia hymnów z bre-

wiarza rzymskiego. Drugie, poszerzone wydanie tego zbioru ukazało się
w roku następnym: S. Grochowski, *Hymny, prozy i cantica kościelne* [...],
Kraków 1599 (hymn *Gaude, mater Polonia* na k. 48v–49r). Tłumacze-
nie Grochowskiego liczy dziesięć zwrotek; strofy 8 i 9 tekstu łacińskiego
zostały sparafrazowane w zwrotce 8. Przekład zachowuje wersyfikacyjny
wzorzec oryginału: 8a 8b 8a 8b.

w. 1 *Cna matko Polskiej Korony* – tu: Krakowie. Lekcja ta różni się
zasadniczo od dotychczasowych objaśnień apostrofy hymnu. Jerzy Star-
nawski w edycji *Pieśni sobie śpiewanych* Konstancji Benisławskiej pisze,
że Grochowski, „tłumacząc hymn *Gaude, mater Polonia* (Na dzień św.
Stanisława, patrona polskiego) «ulega» jak gdyby wykluwającemu się wła-
śnie na terenie poezji polsko-łacińskiej pojęciu Królowej Polski i zaczyna
swój przekład, wbrew oryginałowi, słowami «Cna Matko Polskiej Korony»,
wprowadzając przez to do utworu wyraźny akcent maryjny¹⁶⁵. Opini-
nia ta wielokrotnie była powtarzana w późniejszych opracowaniach¹⁶⁶.
Tymczasem interpretacja „maryjna” apostrofy „Cna matko Polskiej
Korony”, jak zauważył sam Starnawski, idąca „wbrew oryginałowi”, nie
wydaje się trafnym odczytaniem intencji Grochowskiego. Kolidują z nią
już choćby wersy 3–4 przekładu, w których rozbrzmiewa wezwanie do
oddania chwały Bogu: „Wzbudź swoje zimne Tryjony / Na chwałę Boga
żywego”, które nie może być przecież wezwaniem kierowanym do Matki
Bożej, ale wyłącznie do kraju położonego na Północy, a więc Polski lub
jej mieszkańców. W rozwiązaniu trudności z poprawnym zrozumieniem
sensu apostrofy „Cna matko Polskiej Korony” z pomocą przychodzi pa-
rafraza dwóch pierwszych zwrotek przekładu Grochowskiego, odnalezio-
na w wydaniu przez ks. Szczepana Kellera w roku 1871 *Zbiórę pieśni
naboźnych katolickich* (być może autorem tej parafrazy jest sam wydawca
śpiewnika)¹⁶⁷. Pierwsza strofa hymnu zyskała tutaj brzmienie: „Stolico
polskiej Korony, / Krakowie, dnia dzisiejszego / Naboźnie uderz w swe
struny / Na chwałę Boga żywego!”. Tak więc „Cna matka Polskiej Korony”
w przekładzie Grochowskiego to niekoniciecznie wprowadzona przez
poetę „wbrew oryginałowi” Matka Boża, lecz historyczna stolica Polskiej
Korony – Kraków, który ponownie, zamykając kompozycję pieśni, poja-
wia się, nazwany już wprost, w strofie dziewiętej.

w. 3 *zimne Tryjony* – tu: krainy Północy; *Tryjony* (łac. *triones* – dosł.
woły) konstelacje Wielkiej i Małej Niedźwiedzicy, położone w pobliżu
bieguna północnego.

w. 5 *sprawa* – czyn, dzieło.

w. 6 *Znaczna* – powszechnie znana; *pod Akwilonami* – tu: w krajach
położonych na Północy; *Akwilon* – zimny wiatr północny.

w. 13 *smutną* – nieszczęsną, żalozną,

w. 17 *Lekarz świata wszystkiego* – tu: Chrystus.

w. 22 *Za dzielnymi postępkami* – za swe mężne czyny.

w. 23 *W męczeński poczet* – do pocztu męczenników (w niebie).

w. 30 *święte kości* – tu: relikwie.

w. 32 *Zbył czartowskich okrutności* – uwolnił się od dręczenia przez
czarty.

w. 35 *chętniwy* – życzliwy, sprzyjający.

* * *

Jan Białobocki

Gaude, mater Polonia

[1.]
Ciesz się, Polsko, rodzicielką
Będąc potomka zacnego,
Króla z nieba możność wielką
Czujnie chwał czasu każdego.

[2.]
5 Którego skarby obfite
W biskupie cnym Stanisławie,
Herby z męki znamienite,
Świecą w dziwnej cudów sławie.

165 K. Benisławska, *Pieśni sobie śpiewane*, wyd. T. Brajerski i J. Starnawski, Lublin 1958, s. 60. Por. J. Starnawski, *Wiek średni i wiek renesansowy*, Łódź 1996, s. 147: „Tłumacząc dostojny hymn *Gaude, mater Polonia* tworzył incipit «Cna Matko Polskiej Korony»; komponował przez to nowy utwór maryjny”.

166 Zob. np. S. Sawicki, *Z pogranicza literatury i religii. Szkice*, Lublin 1978, s. 69; J.J. Kopeć, *Bogarodzica w kulturze polskiej XVI wieku*, Lublin 1997, s. 42 [1].

167 S. Keller, *Zbiór pieśni naboźnych katolickich do użytku kościelnego i domowego*, Pelplin 1871, s. 66 [5.]

[3.]
Ten, sprawiedliwości broniąc,
10 W gniew królowi podał siebie,
Dla krzywd ludzkich stał nie stroniąc
Żołnierz Chrystusów w potrzebie.

[4.]
Tyrana z spraw okrucieństwa
Gdy słowa stale strofuje,
15 Zwycięstwem sławę męczeństwa
Rozsiekany zasługuje.

[5.]
Nowy cud prawie przekłada
Światło nad świętym zjawione,
W jedno ciało sztuczki składa
20 Nieba lekarz rozróżnione.

[6.]
Tak Stanisław biskup święty
Na niebieski dwór się wnosi,
Że u Boga w pomoc wzięty,
Nam odpuszczenie uprosi.

[7.]
25 W jego zasługach proszący
Miewają dar uzdrowienia,
W nagłe śmierci wpadający
Przychodzą do ożywienia.

[8.]
Dotknięciem pierścienia jego
30 Z wrzodzących chorób powstają,
Przy miejscu grobu świętego
Wiele niemocy składają.

[9.]
Słuch głuchym bywa wrócony,
Chromym chodu używanie,
35 Niemym język naprawiony,
Znika diable opętanie.

[10.]
Szczęśliwyś, Krakowie, z tego,
Świętem ciałem zbogacony,
Stwórcę, Boga wszechmocnego
40 Chwał na czas niezamierzony.

[11.]
Niech cześć w wiek Trójcy wynika,
Chwała, pokłon i śpiewanie,
Za zwycięstwem męczennika
Niech w nas radość nie ustanie.

Źródło

Jan Białobocki, *Hymny i prozy polskie, w zwyczajnym używaniu i nabożeństwie Kościoła świętego katolickiego, z brewijarza rzymskiego w jedną książkę zebrane* [...], Kraków 1648, s. 159–161.

Objaśnienia

W zbiorze Białobockiego jest to hymn nr LXXIX, przeznaczony na nieszpory majowego święta biskupa krakowskiego i męczennika. Jak dodaje autor, „tenże hymn do wszystkiego nabożeństwa i godzin uroczystości św. Stanisława”. Tłumacz zachował schemat wersyfikacyjny oryginału: 8a 8b 8a 8b.

w. 4 *Czujnie* – gorliwie, pilnie.

w. 6 *Herby z męki* – znaki męczeństwa.

w. 7 *Swieczą* – jaśnieją.

w. 10 *W gniew ... podał siebie* – naraził się na gniew.

w. 17 *prawie* – prawdziwie; *przekłada* – oznajmia, głosi.

w. 19 *sztuczki* – kawałki.

w. 20 *rozróżnione* – rozerwane, podzielone.

w. 22 *wnosi (się)* – wchodzi, przynosi się.

w. 27 *W nagłe śmierci wpadający* – umierający nagłą śmiercią.

w. 40 *na czas niezamierzony* – po wsze czasy.

w. 41 *w wiek* – po wiek wieków; *wynika* – tu: rozlega się, rozbrzmiewa.

* * *

Anonim

Hymn o św. Stanisławie, męczenniku i biskupie krakowskim, z rzymskiego brewijarza na ojczysty język przeniesiony

[1.]
Wesel się, matko wolnego narodu,
Polsko, z twojego szlachetnego płodu,
A najwyższemu królowi za przednie
Dary czyń dzięki i w nocy, i we dnie.

[2.]
5 Z którego króla łaski i faworu
Biskupiego był Stanisław honoru
Dziedzic, a potem w krwi męczeńskiej zmyty,
Głównych się cudów stał strumień obfity.

[3.]
Ten przy słuszości stawając potężnie,
10 Znosił gniew króla i zawziętość mężnie,
I za nieznośne krzywdy swojej trzody
Chrystusów żołnierz poszedł na plac wprzody.

[4.]
Gdy tedy króla morderstwa, rozpusty
Karze statecznie biskupiami usty,
15 W męczeńską został koronę przybrany,
Na siedemdziesiąt sztuk i dwie rozsiekany.

[5.]
Nowemi cudy niebo go uczciło,
Gdy nad nim ognie świętne zapaliło,
I na swe miejsce członki, jak potrzeba,
20 Ułożył Medyk doświadczony z nieba.

[6.]
Tak tedy pasterz nasz, Stanisław złoty,
Przed niebieskimi stanął świętny wroty,
By Boga za nas ustawicznie błagał
I nasze nędze bogato wspomagał.

[7.]
25 Na jego honor czyniący ofiary,
Biorą od Boga w zdrowiu hojne dary,
I nagłą śmiercią wprędce zaskoczeni
U portu życia bywają stawieni.

[8.]
30 Za jednym jego dotknięciem pierścienia
Ciężkie puchliny ustają, dręczenia,
A zaś przy świętym ciała jego grobie
Zdrowie odbiera wielu w swej chorobie.

[9.]
35 Tu uleczone uszy mają głuszy,
Tu zdrów kaleka na ciele i duszy,
Tu bełkot język miewa rozwiązany,
Tu od diabelstwa wolny opętany.

[10.]
40 Więc, o Krakowie, w twe szczęście szeroki,
Świętymi jego zbogacony zwłoki,
Bogu, który świat z swojej karmi ręki,
Każdego czasu winne dawaj dzięki.

[11.]
Niech będzie Trójcy niepojętej chwała,
Cześć, honor, wdzięczność, sława wiecznotrwała,
A dla męczeńskiej patrona przyczyny
Niech nam grzechowe Bóg daruje winy.

Źródło

Litania o św. Stanisławie biskupie, b.m.d., ok. 1790.

Objaśnienia

Druczek (BJ, sygn. 39413 I) zawiera *Litanie o św. Stanisławie, biskupie krakowskim, męczenniku Chrystusowym*, po której następuje modlitwa oraz hymn *Gaude, mater Polonia*. Przekład wierszem jedenastozgłoskowym (5+6), z parzystym układem rymów.

w. 12 *poszedł na plac wprzody* – sens: pierwszy stanął do walki.

w. 18 *świętne* – jasne, świetliste.

w. 20 *Medyk ... z nieba* – tu: Chrystus.

w. 28 *U portu życia bywają stawieni* – zostają przywrócenie do życia.

w. 30 *puchliny* – choroby, których objawem jest obrzęk, m.in. tzw. puchlina wodna (por. Łk 14, 2-4).

w. 40 *winne* – powinne, należne.

* * *

Wacław Sierakowski

Gaude, mater Polonia

[I.]
Ciesz się, o matko, Polska Korono,
W płody szlachetne mająca łono
Obfite; niebios króla wielkości
Wychwalaj w serca czułości.

[2.]
5 Którego łaską tak dobroczynną,
A w Stanisławie biskupie czynną,
Cnego męczeństwa narzędzia srogie
Cudami jaśnieją drogie.

[3.]
10 Za sprawiedliwość walczy, wojuje,
Króla furyi nie ustępuje,
Stoi za ludu krzywdy w pałacu
Chrystusa żołnierz na placu.

[4.]
15 Gdy okrucieństwa tyrana mężnie
Z władzy strofuje stale, potężnie,
Zyskał męczeński wieniec przez rany,
Na sztuk siedmdziesiąt zrabany.

[5.]
20 Łaskawe nieba cud odkrywają,
Jasność niebieską wszyscy uznają,
Gdy ciała sztuki, zgubne na oczy,
Lekarz niebieski jednoczy.

[6.]
Tak nasz Stanisław, biskup krakowski,
Na dwór najwyższy wstępuje boski,
Aby pośrednik tam w wielkiej cenie
Wyjednał nam odpuszczenie.

[7.]
25 Zbawienia dary odnosi chcący
Lud, zasług jego tu wzywający,
A nagłą śmiercią co umierają,
Do portu życia wracają.

[8.]
30 Za dotknięciem się pierścienia jego,
Pierzcha to wszystko, co gwałtownego,
Gdzie grób świętego, któż to opowie,
Jak chorzy zyskują zdrowie?

[9.]
35 Głuchym wraca się siła słuchania,
Kulawym wraca moc do stapania,
Niemego język mówi człowieka,
A diabelstwo wstecz ucieka.

[10.]
40 Więc szczęśny Kraków, zbrojny jak wałem,
Ubogacony tym świętym ciałem,
Boga, co wszystko to wykonuje,
W nim chwała niechaj wiekuje.

[11.]
Bądź Świętej Trójcy zaszczyt z imienia,
Cześć, honor, cnota, wspaniałe pienia,
Z zwycięstwa tego cnego męczennika
Niechaj jej sława wynika.

Źródło

Wacław Sierakowski, *Hymny kościelne z brewijarza rzymskiego, dla użytku powszechnego* [...] *zebrane i przełożone*, Kraków 1799, s. 132–134.

Objaśnienia

Jak zaznacza tłumacz, ks. Wacław Sierakowski, hymn ten „mówi się na uroczystość św. Stanisława biskupa krakowskiego”. Przekład liczy jedenaście strof o schemacie 10a 10a 10b 8b. W wersji 43 występuje hipermetria.

w. 19 *zgubne na oczy* – ukryte, pogubione, niewidoczne dla oczu.

w. 23 *pośrednik... w wielkiej cenie* – możny, wiele mogący orędownik.

* * *

Anonim

Gaude, mater...

[1.]

Ciesz się, Polsko ukochana,
Matko w płód tak zacny bujna,
Cudów najwyższego Pana
W chwaleniu częstym bądź czujna.

[2.]

5 Z którego łaskawej ręki
Biskupa ci Stanisława
Znaków męczeństwa i męki
Cudami jaśnieje sława.

[3.]

Ten pasterz serca wielkiego
10 Swej trzody bronił wilkowi,
Ten krzywdy ludu Bożego
Nie zmilczał złemu królowi.

[4.]

Gdy tyrana okrucieństwa
Strofuje i gromi stało,
15 Zasłużył w tryumf męczeństwa
Przez rozcięte w sztuki ciało.

[5.]

Nowy cud się w świętym zjawia:
Światłem z nieba objaśnione
Ciało w swej całości stawia
20 Lekarz z nieba, rozproszone.

[6.]

Tak Stanisław, biskup święty,
W niebieski się dwór przenosi,
Za pomoc u Boga wzięty,
Odpuszczenia dla nas prosi.

[7.]

25 Jego zasług wzywający
Zbawiennych darów dostają,
A nagłą śmiercią ginący
Znowu do życia wracają.

[8.]

Jego pierścienia dotknięcie
30 Choroby puchlin odpędza,
Gdzie świętego w grób złożenie,
Wielom ginie słabość, nędza.

[9.]

Głuchym słuch znowu nadany,
Chodu możność biorą chromi,
35 Niemym język rozwiązany,
Czartów wypędza i gromi.

[10.]

Ślepym wzrok miły nadaje,
Spokojności myśl nabywa,
Ktokolwiek biedy doznaje,
40 Ma pociechę, gdy go wzywa.

[11.]

Więc już, szczęśliwy Krakowie,
Świątym się ciałem szczyczący,
Który stworzył wszystko w słowie,
Boga chwał nieustający.

[12.]

45 Chwała Trójcy niech wynika,
Cześć, radość i wysławienie,
A z zwycięstwa męczennika
Niech nam będzie pocieszenie.

Źródło

Pankracy Folwarski, *Śpiewnik. „Qui cantat bis orat”*, Kraków 1802, s. 513–514.

Objaśnienia

Przekład zamieszczony w śpiewniku o. Jana Pankracego Folwarskiego, liczący dwanaście zwrotek o schemacie 8a 8b 8a 8b, oparty został na wariantcie hymnu *Gaude, mater Polonia*, znanego z druku *Officium parvum in honorem s. Stanislai Episcopi Cracoviensis et Martyris, Regni Poloniae Patroni* [...], b.m.d., 1752, k. A4v-Br. Podstawą dodatkowej w stosunku do wersji kanonicznej hymnu strofy 10 jest zwrotka:

Visus caligo pellitur,
Mentis reddit tranquillitas,
Sub aerumnis quiquis gemit,
Hic impetrat solatia.

w. 2 *bujna* – zyzna, urodzajna.

w. 4 *czujna* – pilna, gorliwa.

w. 19 *w swej całości stawia* – przywraca do pierwotnej całości.

* * *

Bonifacy Ostrzykowski

Hymn o św. Stanisławie, biskupie i męczenniku

[1.]

Niech się weseli zawsze kraina,
Wielkiego króla cudem wślawiona,
Że szlachetnego wydała syna,
W którym moc Pańska mocno wielbiona.

[2.]

5 Ach, jego łaska, obszernie znana,
Jaśnieje z chlubą w cnym Stanisławie,
Bo krew męczeńska, pięknie wylana,
Znajoma światu całemu prawie.

[3.]
On to stanąwszy równie w obronie
10 Jak dobry pasterz swojego ludu,
Chrystusa uczeń zdobi swe skronie
W laur zwycięski wśród walki trudu.

[4.]
A wyrzucając zbrodnie na oczy
I poszukując krzywdy zadanej
15 Z ręki okrutnej, pada ochoczy,
Niosąc zwycięstwo we krwi przelanej.

[5.]
Nowym na świecie cudem jaśniej
I piękny klejnot niebu przybywa,
W zabitym ciele kwitną nadzieje,
20 Gdy duszę Lekarz niebieski wzywa.

[6.]
Ach, ten Stanisław, ten biskup święty,
By dla nas grzesznych Boga uprosił,
Z padołu płaczu do nieba wzięty,
Tam się patronem wielkim rozgłosił.

[7.]
25 Do jego łaski lud się cisnący
Zbawienne dobra w podziale bierze,
Niejeden w brudach ciała drzymiący
Skuteczną pomoc znajduje w wierze.

[8.]
Jego to pierścień ma tę moc w sobie,
30 Że zaraźliwe leczy cierpienia,
Różne kalectwa na jego grobie
Choć od jednego giną dotknięcia.

[9.]
Głuchy słuch dawny zaraz posiędzie,
Kulawy zwawo dalej postąpi,
35 Nawet i niemy wymawiać będzie,
A z opętanych szatan ustąpi.

[10.]
O, ty szczęśliwy Krakowie, który
Grobem świętego słyniesz wśród świata,
Pana zastępów niech twoje mury
40 Pokornie wielbią po wszystkie lata.

[11.]
Niech w Trójcy Świętej Bogu cześć, chwała
Po wszystkie wieki na świecie słyńcie,
A śmierć odważna świętego zdziała,
Niech na nas radość i szczęście spłyńcie.

Źródło

Bonifacy Ostrzykowski, *Hymny religijne z brewijarza rzymskiego na polski język wierszem przełożone, z dodatkiem oryginalnych poezyj*, Warszawa 1841, s. 122–124.

Objaśnienia

Hymn *Gaude, mater Polonia* przetłumaczył ks. Ostrzykowski wierszem dziesięciozgłoskowym o schemacie a b a b.

w. 5 *obszernie* – szeroko, powszechnie.

w. 9–10 *On to ... swojego ludu* – On to stanąwszy w obronie swojego ludu, podobnie jak dobry pasterz.

w. 13 *wyrzucając ... na oczy* – publicznie wytykając.

w. 33 *Choć* – nawet.

* * *

Anonim

Gaude, mater Polonia

[1.]
Raduj się, Polsko, o matko wspaniała,
W tak heroiczne dziatki wzbogacona,
Niech w ustach twoich brzmi ustawnie chwała
Króla nad królmi – on twoja obrona.

[2.]
5 Jego wszak łaski szczodre nam sprawiły,
Iż twój Stanisław, pasterz Pańskiej trzody,
Wśród srogich męczeństw mężne wskazał siły,
Po dziś zadziwia cudami narody.

[3.]
10 Za sprawiedliwość on walkę wydaje,
Nie zląkł Bolesław, gniewem oślepiiony,
Za krzywdy cnoty walecznie obstaje,
Żołnierz Chrystusów poległ niezwalczony.

[4.]
15 Tyrana postrach gdy mężnie pomiata,
Prosi, by powstał król zbrodnią skalany,
Z męczeńskim wieńcem schodzi z tego świata,
Będąc na części w świątynicy zrąbany.

[5.]
20 Nowy cud dziwi mnóstwa ludu oczy,
Blask nad członkami świętego się nieci,
I rozproszone w ciało znów jednoczy
Lekarz, Pan niebios, co wślawia swe dzieci.

[6.]
Biskup Stanisław tym wysłużył zgonem
Niebios koronę i wieczne zbawienie,
Aby przed Bogiem był naszym patronem,
Gniew Pański skrócił, zjednał przebaczenie.

[7.]
25 Kto przez zasługi jego błaga Pana,
Zbawienia dary ten szczodre odbiera,
Czujnego nie żnie śmierć niespodziewana,
Do portu niebios szczęście się przedziera.

[8.]
Tego pasterza dotknięcie pierścienia
30 Najcięższych chorób płoszy ostre bole,
Znajdą kalecy u grobu zleczenia
I nieszczęśliwych słodzą się niedole.

[9.]
Głuchym słuch zwraca miłosierdzie Boga,
Ślepym wzrok, niemym dar przywrócon mowy,
35 Chromych zdrowieje skaleczona noga,
Czart pierzcha, grzechów pękają okowy.

[10.]
O zbyt szczęśliwy i sławny Krakowie,
Twój mur skarb z ciałem świętego posiada,
Wielb Stwórcę w czynach, wielb zawsze i w mowie
40 Zbawcę i Boga, który światem włada.

[11.]
Niech Trójcy będzie wieczna cześć i sława,
Honor, pokłony, od serca wielbienie,
Iż w Stanisławie zwycięstwo wskazała;
Boże, twym sługom ześlij pocieszenie!

Źródło

Roczne nabożeństwo według obrządku świętego rzymskokatolickiego Kościoła, zawierające msze święte na uroczystości świętych Pańskich, przygodne i na suche dni, czyli kwartalowe [...], Berlin 1845, s. 122–124.

Objaśnienia

W modlitewniku tekst z adnotacją: „Hymn na uroczystość św. Stanisława, biskupa i męczennika”, przekład jedenastozgłoskowcem (5+6) liczy jedenaście strof o układzie rymów a b a b.

w. 7 *wskazał* – ukazał.

w. 16 *w świętnicy* – w świątyni.

w. 24 *skrócił* – uśmierzył.

w. 27 *nie żnie* – nie ścina; tu: nie zabiera.

w. 37 *zbyt* – nadzwyczajnie, wielce.

* * *

Antoni Kitkiewicz

Hymn na nieszpory *Gaude, mater...*

[1.]
Ciesz się, o kraju szczęśliwy,
Obdarzon świętym plemieniem,
Cuda potężne i dziwy
Pana uwielbiaj swym pieniem.

[2.]
5 Bo jego łaski ramieniem
Stanisław biskup jaśnieje,
Męczeństwa świetnym znamieniem,
Przezeń cudami widnieje.

[3.]
Ten Pana żołnierz sławiony,
10 Za prawdę walcząc na placu,
Stał murem za lud krzywdzony,
Nie zląkł się króla pałacu.

[4.]
Statecznie gromił tyrana
Za ludu swego uciski,
15 I znalazł wieniec u Pana,
Legł przez niezbożne pociski.

[5.]
Cud rzadki! Ciało zsiekanie,
Rzucone w pole – świeciło,
I przez pobożnych zebrane,
20 W swoją się całość złączyło.

[6.]
Tak poszedł biskup czcigodny
Do niebios błogiej krainy,
By nas przed Panem swobodny
Swojami bronił przyczyny.

[7.]
25 Stąd wielu z jego wysługi
Odbiera dary zbawienia,
I złością skute złe sługi
Są wolne śmierci zginienia.

[8.]
Z dotknięciem jego pierścienia
30 Choroby wiernych zmykają,
Przy jego grobie złe mienia
Przez wiarę dręczyć przestają.

[9.]
Więczę, o grodzie szczęśliwy,
Bogaty skarbem zwłok jego,
35 Pana, co sprawia te dziwy,
Uwielbiaj czasu wszelkiego.

Źródło

Antoni Kitkiewicz, *Hymny Ojców świętych i wielkich w Kościele mężów, z brewijarza i mszału*, Wilno 1848, s. 163–165.

Objaśnienia

Jak pisze ks. Antoni Kitkiewicz, hymn przeznaczony jest na dzień 8 maja, św. Stanisława, biskupa i męczennika. Przekład liczy dziewięć strof (tłumacz opuścił zwrotki 9 i 11), zachowując jednocześnie wyjściowy schemat rytmiczny 8a 8b 8a 8b.

w. 2 *plemieniem* – potomkiem.

w. 16 *niezbożne pociski* – tu: bezbożne razy, uderzenia.

w. 24 *przyczyny* – przyczynami, wstawiennictwem.

w. 31 *złe mienia* – tu: słabości, choroby.

w. 32 *Przez wiarę* – dzięki wierze.

* * *

Ignacy Hołowiński

Gaude, mater Polonia

[1.]
Ciesz się, Polsko-Rodzicielko,
Z tak wielkiego syna w niebie,
Niech Bóg za tę łaskę wielką
Wciąż będzie chwalon przez ciebie.

[2.]

5 Z jego to dobroci łona
Blask biskupa Stanisława,
Nim świeci męczeństw korona,
Nim jaśnieje cudów sława.

[3.]

10 Gromiąc ten pasterz bezprawia,
Gniewem się króla nie trwoży,
Za biedny lud się zastawia,
Walczy mężnie rycerz Boży.

[4.]

15 Karcąc króla okrucieństwa
Prośbą, groźbą na przemiany,
Zwycięski wieniec męczeństwa
Zdobył, w sztuki rozsiekany.

[5.]

20 Cudem Bożym każda sztuka
Świątym blaskiem gwiazdy pała,
Każda się wzajemnie szuka
I zrasta się w jedność ciała.

[6.]

Biskup Stanisław przyjęty
Został z wielką chwałą w niebie,
By nam jedną, patron święty,
Zmążę win, wsparcie w potrzebie.

[7.]

25 Kto mu ufa, tego broni,
Dar zbawienia tchnie obficie,
Z śmierci grzechu, z wiecznej toni
Wiedzie do portu na życie.

[8.]

30 Odprawę daje chorobie
Dotknięcie jego pierścienia,
Kalectwo przy jego grobie
Wnet doświadcza uzdrowienia.

[9.]

35 Tam chromy już chodzi zdrowy,
Tam słuch odzyskuje głuchy,
Niemy brzmi wdzięcznymi słowy,
A złe uciekają duchy.

[10.]

40 Łaską cudów ciało słynie
W tobie, szczęśliwy Krakowie,
Chwał Boga w każdej godzinie,
Co daje wszystko i zdrowie.

[11.]

Trójcy w jej wszechświata dziele
Chwała, moc, błogosławieństwo,
A nam niech wieczne wesele
Da męczennika zwycięstwo.

Źródło

Ignacy Hołowiński, *Hymny kościelne z brewiarzy, mszału i ksiąg liturgicznych wyjęte* [...], Kraków 1856, s. 406–407.

Objaśnienia

Hymn nieszporny przeznaczony, jak pisze tłumacz, „na uroczystość św. Stanisława biskupa, męczennika, patrona Królestwa Polskiego, 8 maja”. Przekład ks. Hołowińskiego zachowuje schemat wersyfikacyjny oryginału 8a 8b 8a 8b. Zyskał sporą popularność, m.in. przedrukowany został w śpiewnikach Szczepana Kellera (*Zbiór pieśni nabożnych katolickich do użytku kościelnego i domowego*, Pelplin 1871, s. 665–666) i Franciszka Głodkiewicza (*Śpiewnik liturgiczny Kościoła rzymsko-polskiego* [...], Przemyśl 1867, s. 401–402). Zamieszczono go również w dodatku do żywotu św. Stanisława w *Żywotach świętych Starego i Nowego Zakonu* ks. Piotra Skargi (wyd. K. Maniewski, Wiedeń 1860, cz. 1, s. 347). Z niewielkimi zmianami redakcyjnymi trzy zwrotki przekładu Hołowińskiego zamieścił Lucjan Siemieński w *Legendzie lirycznej o św. Stanisławie, biskupie i męczenniku* (zob. poniżej w niniejszym Aneksie).

w. 16 w sztuki – na kawalki.

* * *

Lucjan Siemieński

Hymn *Gaude, mater Polonia*

[1.]

Ciesz się, Polsko-Rodzicielko,
Z dostojnego syna w niebie,
Niech Bóg za tę łaskę wielką
Cześć i miłość ma od ciebie.

[2.]

5 Ten pasterz gromiąc bezprawia
Gniewem się króla nie trwoży,
Sobą lud biedny zastawia,
Prawdziwy rycerz to Boży.

[3.]

10 Ty zaś, szczęśliwy Krakowie,
Świątym się ciałem szczytający,
Chwał Boga w czynie i słowie –
Bóg to Bóg wszystko dający.

Źródło

Lucjan Siemieński, *Legenda liryczna o św. Stanisławie, biskupie i męczenniku*, Kraków 1870, s. 4–8.

Objaśnienia

Trzy zwrotki hymnu *Gaude, mater Polonia*, zamieszczone przez Siemieńskiego na końcu poematu o św. Stanisławie, zostały przejęte z niewielkimi zmianami redakcyjnymi z przekładu Ignacego Hołowińskiego (zob. powyżej w niniejszym Aneksie); są to strofy 1, 3 i 10.

* * *

Szczepan Keller (?)

O św. Stanisławie, biskupie i męczenniku

[1.]

Stolico polskiej Korony,
Krakowie, dnia dzisiejszego
Nabożnie uderz w swe struny
Na chwałę Boga żywego!

[2.]
Jego to dar i sprawa,
Znana w polskiej krainie,
Że biskupa Stanisława
Imię po dziś dzień słynie.
[.....]

Źródło

Szczepan Keller, *Zbiór pieśni nabożnych katolickich do użytku kościelnego i domowego*, Pelplin 1871, s. 665–666.

Objaśnienia

Dwie pierwsze zwrotki hymnu zamieszczonego w śpiewniku ks. Kellera są parafrazą dwóch początkowych strof przekładu Stanisława Grochowskiego (zob. powyżej w niniejszym Aneksie); wszystkie kolejne zostały przejęte z tego przekładu w dosłownym brzmieniu. Autor parafrazy (ks. Keller?) usunął m.in. z tekstu Grochowskiego ornament antykizacyjny (Tryjony, Akwilony).

* * *

Franciszek Albin Symon

Gaude, mater Polonia

[I.]
Ciesz się, Polsko, matko godna,
W taką zasnę dźwiatwę płodna,
I niech Boga dziwne czyny
Zawsze sławią twoje syny.

[2.]
5 Jego dobroć to łaskawa
I biskupa Stanisława
Śmierć męczeńską uświetniła,
I cudami ją okryła.

[3.]
10 On w obronie praw słuszności
Nie ustąpił króla złości
I za krzywdę ludu ciężką
Żołnierz Pański walczył męsko.

[4.]
Gdy tyrana okrucieństwa
Karcił śmiało, pełen męstwa,
15 Zdobył wieniec krwią oblany,
Padłszy w sztuki porąbany.

[5.]
Wtem przedziwny cud się dzieje:
Ciało święte promienieje,
Boski Lekarz rozrzucone
20 Spaja członki zjednoczone.

[6.]
Tak Stanisław, biskup święty,
Na niebieski dwór jest wzięty,
By za nami Boga prosił,
Z nieba łaskę nam przynosił.

[7.]
25 Którzy zasług jego proszą,
Zbawcze dary wnet odnoszą,
Nagłą śmiercią zaskoczeni,
Nieraz wstają ożywieni.

[8.]
Za dotknięciem się pierścienia
30 Nikną z ciała obrzęknięcia,
Wielu też przy jego grobie
Bierze zdrowie w swej chorobie.

[9.]
Niemym wraca władza mowy,
Chromy chodzi rażny, zdrowy,
35 Głusi słyszeć poczynają
I szatani z ciał pierzchają.

[10.]
O, Krakowie szczęśny chwała,
Że posiadasz święte ciało,
Z Bożej ciesząc się opieki,
40 Pana sław po wszystkie wieki.

[11.]
Trójcy Świętej bądź cześć, pienie,
Chwała, radość, uwielbienie;
Ze zwycięstwa męczennika
Niech wesele nam wynika.

Źródło

Hymny kościelne, wybrał i przełożył z łacińskiego ks. F.A. Symon, Warszawa 1901, s. 126–129.

Objaśnienia

Przekład opatrzony notą: „Na święto św. Stanisława, biskupa męczennika, dnia 8 maja. Na Nieszporach i na Jutrznii”. W *Spisie treści* na s. XII: „*Gaude, mater Polonia* ks. Stanisława Sokołowskiego”. Tłumaczenie zachowuje wyjściowy wzorzec rytmiczny 8a 8a 8b 8b.

w. 26 *odnoszą* – otrzymują, odbierają.

* * *

Witalis Grzeliński

Gaude, mater Polonia

[I.]
Ciesz się Polsko, matko droga,
Heroiczny syn twój w niebie,
Wszepotę Króla-Boga
Chwał z ufnością w swej potrzebie.

[2.]
5 Wszak Stanisław, pasterz ludu,
Z łaski króla niebieskiego
Tobie wskazał męstwo cudu,
Chwałę wśród męczeństwa swego.

[3.]
Hasłem jego – sprawiedliwość,
10 Walczy wódz za lud skrzywdzony,
Choć królewska grozi mściwość,
Stoi rycerz niewzruszony.

[4.]
Mężnie karcni króla zbrodnie,
Złość tyrana, okrucieństwo,
15 Król zabija go wyrocznie,
Lecz Bóg wieńczy za zwycięstwo.

[5.]
Cud, ach, nowy: jego ciało
Porąbane blask otoczył,
Rozrzucone w jedność całą
20 Lekarz niebieski zjednoczył.

[6.]
Przed najświętszym Boga tronem
Dziś Stanisław biskup stoi,
Naszej ziemi jest patronem,
Winy gładzi, smutek koi.

[7.]
25 I wyprasza zbawcze dary,
Słyszac prośby, tęskne pienia,
Zbawia nas od nagłej kary,
Wiedzie do portu zbawienia.

[8.]
Za dotknięciem pierścieni jego
30 Płoszy chorób ból nabrzmiały,
Liczą u trumny świętego
Uzdrowionych szereg cały.

[9.]
Słuch Stanisław głuchym wraca,
Wstają chromi z łaski Pana,
35 Niemych mową znów wzbogaca
I uwalnia z pęt szatana.

[10.]
O, szczęśliwy nasz Krakowie,
Skarby mieszczą twoje mury,
Boga chwal w ojczyściej mowie,
40 Serce zawsze wznos do góry!

[11.]
Trójcy Świętej boska sława,
Cześć i pokłon uwielbienia,
Niechaj śmierć patrona łzawa
Nam wyjedna skarb zbawienia.

Źródło

Witalis Grzeliński, *Wybór hymnów kościelnych*, Warszawa 1913, s. 16–17.

Objaśnienia

Według określenia autora wyboru hymnów, ks. Witalisa Grzelińskiego, *Gaude, mater Polonia* to hymn na „Św. Stanisław”. Przekład zachowuje wzorzec rytmiczny oryginału: 8a 8b 8a 8b.

* * *

Tadeusz Karyłowski

Gaude, mater...

[1.]
Święć tryumf, Polska Macierzy,
Wślawiona zacnym tak synem,
I Boga, kraju rycerzy,
Sław kornie sercem matczynem!

[2.]
5 Znój życia poniósł ofiarnie
Stanisław, biskup bez trwogi,
A jego krwawe męczarnie
Uwieńczył cudów rząd mnogi.

[3.]
On, sprosne karcąc zwyczaję,
10 Srogiego króla zmógł szaty,
Za ludu krzywdę w bój staje
Chrystusa żołnierz wytrwały.

[4.]
Gdy dziką srogość tyrana
Chce spętać, lecząc ją razem,
15 Męczeńska palma mu dana
I padł, rozsiekan żelazem.

[5.]
Przedziwne światło znać dało,
Że Bóg go chwałą obdarza:
Pocięte zrasta się ciało
20 Bożego mocą Lekarza.

[6.]
Stanisław, biskup bez nagan,
Do niebios wstąpił krainy,
By jego modły prześlągan
Król wieków – nasze zmył winy.

[7.]
25 Łask skarby przezeń z rąk Boga
Nędzarze biorą znękani,
Ci, których zmiotła śmierć sroga,
Do życia płyną przystani.

[8.]
Dotknięcie jego pierścienia
30 Kres wodnej kładzie chorobie,
Rozliczne ludzkie cierpienia
Przy jego leczą się grobie.

[9.]
Słuch głuchych wraca znów rzeszy,
Powstaje chromy bez wsparcia,
35 Niemowa – głosem się cieszy
I z lękiem pierzcha moc czarcia.

[10.]
Więc królów grodzie, Krakowie,
Co święte ciało masz w pieczy,
Gdy szczęsnym w krąg cię świat zowie,
40 Sław stale Stwórcę wszechrzeczy!

[11.]
Przebłogiej Trójcy bądź sława,
Moc, dzięki, wiecznej pieśń chwały,
W tryumfu dzień Stanisława
Niechaj kraj nasz cieszy się cały.

Źródło

Hymny kościelne, tłum. Tadeusz Karyłowski, Kraków 1932, s. 298–299.

Objaśnienia

Hymn, jak zaznacza tłumacz, przeznaczony jest na nieszpory uroczystości św. Stanisława biskupa. Pod tekstem tłumaczenia ks. Karyłowski zamieścił uwagę: „Hymn ten, jak się zdaje, ułożył ks. Stanisław Sokołowski. Prawdopodobnie jednak oparł się on na tekście pieśni już znacznie dawniej napisanej”. Przekład zachowuje wyjściowy schemat rytmiczny 8a 8b 8a 8b.

* * *

Bronisław Gładysz

„Wesel się, matko Polsko...”

[1.] Wesel się, matko Polsko, płodna potomstwem szlachetnym, dzieł cudownych najwyższego Króla (pamięć) święć żywą chwałą.

[2.] Za którego miłościwą łaską znamiona męki biskupa Stanisława jaśnieją cudownymi znakami.

[3.] On (to), walcząc za sprawiedliwość, nie ustępuje przed gniewem króla; za krzywdę ludu staje w szeregu, żołnierz Chrystusowy.

[4.] Gdy srogość tyrana karcił mężnie, na kawałki pocięty, zasłużył (sobie) na zwycięstwo męczeństwa.

[5.] Nowy objawia cud, blask niebieski w świętym, spaja ciało rozrzucone niebieski Lekarz.

[6.] Tak biskup Stanisław przechodzi na dwór niebieski, by (jako) orędownik u Boga wypraszać nam przebaczenie.

[7.] Powołujący się na jego zasługi odnoszą dary zbawienne; nagłą zaskoczeni śmiercią wracają do przystani życia.

[8.] Za dotknięciem jego pierścienia ustępują choroby nabrzmiałe; na miejscu grobu świętego liczni chorzy znajdują uleczenie.

[9.] Głuchym słuch wraca, chromym sprawność chodzenia; rozwiązuje się język niemych i szatan ucieka.

[10.] Przeto, szczęśliwy Krakowie, świętym obdarzony ciałem, Boga, co uczynił wszystko, błogosław po wszelki czas.

[11.] Trójcy niechaj będzie chwała, sława, cześć, uwielbienie; ze zwycięstwa męczennika niech nam będzie radość (wielka). Amen.

Źródło

Bronisław Gładysz, *Hymny brewiarza rzymskiego oraz patronatu polskiego. Przekład i objaśnienia*, Poznań 1933, s. 265–267.

Objaśnienia

Przekład ks. Bronisława Gładysza jest tłumaczeniem filologicznym, zachowującym cechy prozy zrytmizowanej.

* * *

Leopold Staff

Hymn

[1.]
O, ciesz się, matko, Polsko, w zacne
Potomstwo płodna, Króla królów
I najwyższego Pana wielkość
Uwielbiaj chwałą przynależną.

[2.]
5 Albowiem z jego łaskawości
Biskupa Stanisława męki
Niezmierne, jakie on wycierpiał,
Jaśnieją cudownymi znaki.

[3.]
10 Potykał się za sprawiedliwość,
Przed gniewem króla nie ustąpił:
I staje żołnierz Chrystusowy
Za krzywdę ludu sam do walki.

[4.]
15 Ponieważ stale wypominał
On okrucieństwo tyranowi,
Koronę zdobył męczennika,
Padł posiekany na kawałki.

[5.]
20 Niebiosa nowy cud działy,
Bo mocą swą niebieski Lekarz
Poćwiartowane jego ciało
Przedziwnie znowu w jedno złączył.

[6.]
Tak to Stanisław biskup przeszedł
W przybytki Króla niebieskiego,
Aby u Boga Stworzyciela
Nam wyjednywać przebaczenie.

[7.]
25 Gdy kto dla zasług jego prosi,
Wnet otrzymuje zbawcze dary:
Ci, co pomarli nagłą śmiercią,
Do życia znowu powracają.

[8.]
30 Choroby wszelkie przed dotknięciem
Pierścienia jego uciekają,
Przy jego świętym grobie zdrowie
Niemocnych wielu odzyskuje.

[9.]
35 Słuch głuchym bywa przywrócony,
A chromy stawia kroki rażno,
Niemowom język się rozwiązał,
W popłochu szatan precz ucieka.

[10.]
40 A przeto, szczęśny ty Krakowie,
Uposażony świętym ciałem,
Błogosław po wsze czasy Boga,
Który z niczego wszystko stworzył.

[11.]
Niech Trójcy Przenajświętszej zabrzmi
Cześć, chwała, sława, uwielbienie,
A nam tryumfy męczennika
Niech wyjednają radość wieczną.

Źródło

Mszal rzymski z dodaniem nabożeństw nieszpornych, oprac. o. G. Lefebvre, przekład polski opracowali mnisi opactwa w Tyńcu, Tyniec-Bruges 1949, s. 130–131 (w części pt. *Wyjątki z brewiarza*).

Objaśnienia

Najbardziej dziś popularny przekład hymnu *Gaude, mater Polonia* autorstwa Leopolda Staffa liczy jedenaście strof czterowersowych, skomponowanych z wersów dziewięciosylabowych, bezrymowych (z przeznaczeniem do recytacji jako brewiarzowy hymn niesporny). W podziękowaniach zamieszczonych w nowym, pierwszym po wojnie wydaniu mszału wraz z nabożeństwami niespornymi (1949), benedyktyni tynieccy składają serdeczne podziękowania m.in. Leopoldowi Staffowi, któremu, jak piszą „zawdzięczamy piękne tłumaczenie sekwencji i przeważnej części hymnów”.

* * *

Jan Piwowarczyk

Ciesz się, Polsko-Rodzicielko...

[1.]
Ciesz się, Polsko-Rodzicielko,
Co masz syna tak wielkiego,
Najwyższego króla dziwy
Częstą pieśnią czcij pochwały.

[2.]
Dzięki jego płodnej łasce
Święte znaki męki krwawej
U biskupa Stanisława
Błyszczą blaski promiennymi.

[3.]
Walcząc on o sprawiedliwość,
Króla szafu się nie lęka,
Przeciw krzywdzie ludu staje,
Walcząc, żołnierz Chrystusowy.

[4.]
Okrucieństwa tyranowi
Mężnie wypomina skargą,
Przeto chwałę zdobył męki,
Mieczem rozsiekan na sztuki.

[5.]
Nowy teraz cud się zdarza:
Światło z nieba lśni nad świętym,
Lekarz niebieski zespala
Rozrzucone członki w ciało.

[6.]
Tak Stanisław, biskup święty,
Na dwór niebios się przenosi,
Aby prośbą swą u Boga
Błagać grzechów odpuszczenie.

[7.]
W imię jego zasług prośba
Dary święte łask przynosi,
Co pomarli nagłą śmiercią,
Do życia portu wracają.

[8.]
Pierścień jego, gdy dotknięty,
Obrzękłości ślady goi,
A zaś święta jego trumna
Z różnych chorób ludzi leczy.

[9.]
Tak słuch głusi odzyskują,
A kulawi zdolność chodu,
Niemi mówią już swobodnie,
Diabeł znika wypędzony.

[10.]
O Krakowie, szczęśliw jesteś,
Boś bogaty świętym ciałem,
Za to Bogu, co to sprawił,
Dziękuj kornie przez czas wszelki.

[11.]
Niechaj Trójcy Świętej chwała
Słynie i w czci uwielbienie;
A nam w ten dzień męczennika
Niechaj radość spłynie z nieba.

Źródło

J. Piwowarczyk, *Hymny brewiarza rzymskiego. Proprium Poloniae*, Poznań 1958, s. 252–253.

Objaśnienia

Przekład ks. Jana Piwowarczyka zachowuje miarę ósmiozłoskowca, rezygnuje jednak z rymów występujących w łacińskim oryginale na rzecz schematu 8a 8b 8c 8d, a więc typowego dla przekładów hymnów starożytnych w polskich brewiarzach.

* * *

Placyd Galiński

Gaude, mater Polonia

[1.]
Raduj się, Polsko, ojczyzno,
Szlachetnym synem wstawiona;
Króla wieczności wychwalaj
Za jego dzieła wspaniałe.

[2.]
5 On bowiem sprawił swą łaską,
Że święty biskup Stanisław
Blaskiem potężnym jaśnieje
Przez śmierć męczeńską i cuda.

[3.]
10 Ganiąc odważnie monarchę
Za jego czyny okrutne,
Palmę osiągnął męczeństwa,
Gdy rozsiekano go mieczem.

[4.]
15 Tak umierając zasłużył,
By wejść do chwały niebieskiej;
Możny opiekun narodu
Do Boga za nim się wstawia.

[5.]
20 Przeto, szczęśliwy Krakowie,
Świętego ciała strażniku,
Stwórcę całego wszechświata
Błogosław w każdej godzinie.

[6.]
Ojcu, Synowi, Duchowi
Niech będzie cześć nieustanna;
Dla nas wesele i pokój
Przez męczennika zwycięstwo.

Źródło

Liturgia godzin (skrótowa), Warszawa 1991, s. 1293 (przekład Placyd Galiński OSB).

Objaśnienia

W przekładzie benedyktyna o. Placyda Galińskiego, przeznaczonym do lektury (recytacji) w ramach liturgii godzin, pominięte zostały strofy 3, 5, 7, 8 i 9 wersji „kanonicznej” hymnu; pozostałe sześć zwrotek posiada schemat 8a 8b 8c 8d.

* * *

Jan Węcowski

Gaude, mater Polonia... Hymn o św. Stanisławie

[1.]
Matko Polsko, o ciesz się dziś,
Swoim potomstwem sławna tu,
Godność Króla więc podnoś wzwyż,
Chwałę należną głosząc mu.

[2.]
5 Boża łaska sprawiła to:
Biskup Stanisław, słaby sam,
Brzemię męki tak chętnie wziął,
Sławą swą sięgnął niebios bram.

[3.]
10 Dzielnie walcząc o dobro wciąż,
Nie znał bojaźni ani trwóg,
Jako wierny Chrystusa mąż
Broni ludu, choć groźny król.

[4.]
15 Karząc jego okrutną złość,
Groził mu, nie dbał też o śmierć,
Szczątki ciała, szerniała kość
Chwałę męczeńską głoszą więc.

[5.]
20 Nowy też dziś powstaje cud:
Święty rodzi niebiański blask,
Ciało jego ożywia znów
Lekarz niebieski jeszcze raz.

[6.]
Godnie wstąpił w niebiański próg
Wielki Stanisław, święty nasz,
Patron polskich ciernistych dróg,
Boga uprasza w każdy czas.

[7.]
25 Kto wspomni zasług jego cnót,
Ten zbawienia dostąpi tuż,
Wróci także na ziemski grunt,
Nawet gdy nagła śmierć jest już.

[8.]
30 Dotyk pierścienia daje moc,
Przed nim choroby nikną w dal,
Grób świętego oddała noc,
Chorzy wnet zdrowia mają czar.

[9.]
35 Głuchym powraca dawny słuch,
Chromy zyskuje dobry krok,
Niemego cieszy głos i ruch,
A demon znika w ciemny mrok.

[10.]
40 O, Krakowie, szczęśliwy bądź,
Święty dziś stale z wami jest,
Stwórcy prawem się zawsze rządz,
Chwaląc go wciąż po życia kres.

[II.]
Świętej Trójcy oddajmy cześć,
Wielbiąc jej dzieła w dzień i w noc,
Śmierć męczennika będzie nieść
Radość zwycięstwa, łaskę, moc.

Źródło

Najstarsze kompozycje w Polsce (XI–XVI w.). Edycja na jubileusz 1050-lecia chrztu Polski, koncepcja i opracowanie J. Węcowski, Lublin 2016, s. 107. Wcześniej przekład zwrotek 1, 2, 6, 10 i 11 ukazał się w pracy: J. Węcowski, *Gaudeamus igitur. Gaude, mater Polonia (kompozycje, teksty, przekłady, komentarze, źródła)*, Warszawa 2009, s. 12.

Objaśnienia

Przekład autorstwa muzykologa Jana Węcowskiego, sporządzony na potrzeby edycji najstarszych kompozycji powstałych w Polsce do XVI w., posiada schemat 8a 8b 8a 8b, przy czym autor tłumaczenia stosuje zarówno rymy pełne, jak i niedokładne.

Summary

“Gaude, mater Polonia”: History of research and translation of the hymn

The author of this paper presents the history of research on the hymn *Gaude, mater Polonia...*, written by Vincent of Kielce (or Kielcza) on the occasion of canonization (1253) of St. Stanislaus, bishop of Cracow and martyr. The article is divided into three parts. In the first part the author resembles the oldest testimonies of the hymn's vitality, in the second one he makes a detailed review of the research on its text and melody, in the third one he publishes editions of eighteen translations of the Latin hymn into Polish, which were created from the 16th to the 20th century.

Bibliografia

Źródła

- Analecta hymnica medii aevi*, t. 1–56, wyd. G.M. Dreves, C. Blume, H. Bannister, Leipzig 1886–1922
Antyfonarz kielecki z 1372 r., rkps SBK Ms. 1
Benislawska K., *Pieśni sobie śpiewane*, wyd. T. Brajerski i J. Starnawski, Lublin 1958
Białobocki J., *Hymny i prozy polskie, w zwyczajnym używaniu i nabożeństwie Kościoła świętego katolickiego, z brewijarza rzymskiego w jedną książkę zebrane [...]*, Kraków 1648
Birkowski F., *Orationes ecclesiasticae*, Cracoviae 1622
Bogurodzica. oprac. J. Woronczak, wstęp językoznawczy E. Ostrowska, opracowanie muzykologiczne H. Feicht, Wrocław–Warszawa–Kraków 1962 (Biblioteka Pisarzy Polskich. Seria A, nr 1)
Compendiodella vita, virtu e miracoli di s. Stanislavescovo di Cracovia e protomartire del Regno di Polonia, Roma 1753
Devozione da farsi in onore del glorioso s. Stanislao martire, vescovo di Cracovia [...], Roma 1759
Długosz J., *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, t. 3, [w:] *Ioannis Długosz senioris canonici Cracoviensis opera omnia*, wyd. A. Przeździecki, t. 9, Kraków 1864
Folwarski P., *Śpiewnik. „Qui cantat bis orat”*, Kraków 1802
Gładysz B., *Hymny brewijarza rzymskiego oraz patronatu polskiego. Przekład i objaśnienia*, Poznań 1933
Grochowski S., *Hymny kościelne, cokolwiek się ich w brewijarzach terażniejszych znajduje i niektóre insze [...]*, Kraków 1598
Grzebiński W., *Wybór hymnów kościelnych*, Warszawa 1913
Hołowiński I., *Hymny kościelne z brewijarzy, mszału i ksiąg liturgicznych wyjęte [...]*, Kraków 1856
Hymny kościelne, tłum. T. Karyłowski, Kraków 1932
Hymny kościelne, wybrał i przełożył z łacińskiego ks. F.A. Symon, Warszawa 1901
Kanon A., *Rosa hiberna in divo Martyre Stanislao antistite Cracoviensi et Poloniae tutelari [...]* in *lucem poeticam prodeunte adumbrata [...]*, Kraków 1661
Keller S., *Zbiór pieśni nabożnych katolickich do użytku kościelnego i domowego*, Pelplin 1871
Kitkiewicz A., *Hymny Ojców świętych i wielkich w Kościele mężów, z brewijarza i mszału*, Wilno 1848
Kowalicki F. *Kaznodzieja odświętny, abo Kazania doroczne na dni świętych Bożych uroczyste, Królowy wszystkich świętych poświęcone*, Sandomierz 1721
Litania o św. Stanisławie biskupie, b.m.d., [ok. 1790]

- Liturgia godzin (skrótowa)*, Warszawa 1991
- Miaskowski K., *Zbiór rytmów. Wedle wydania z r. 1622 w Poznaniu w drukarni Jana Rossowskiego*, wyd. K.J. Turowski, Kraków 1861
- Michael Vratislaviensis, *Expositio hymnorumque interpretatio pro iuniorum eruditione ac eorum in sacris litteris institutione conflata*, Cracoviae 1516
- Mszal rzymski z dodaniem nabożeństw nieszpornych*, oprac. o. G. Lefebvre, przekład polski opracowali mnisi opactwa w Tyńcu, Tynieć-Bru-
ges 1949
- Najstarsza poezja polsko-lacińska (do połowy XVI wieku)*, oprac. M. Plezia, Wrocław 1952 (BN I 141)
- Najstarsze kompozycje w Polsce (XI–XVI w.). Edycja na jubileusz 1050-lecia chrztu Polski*, koncepcja i opracowanie J. Węcowski, Lublin 2016
- Officium parvum in honorem s. Stanislai Episcopi Cracoviensis et Martyris, Regni Poloniae Patroni [...]*, b.m.d., 1752
- Oficjum o św. Stanisławie*, tłum. D. Gacka, „Terminus” 3 (2001), z. 1-2 Ostrzykowski B., *Hymny religijne z brewijarza rzymskiego na polski język wierszem przełożone, z dodatkiem oryginalnych poezyj*, Warszawa 1841
- Piwowarczyk J., *Hymny brewijarza rzymskiego. Proprium Poloniae*, Poznań 1958
- Roczne nabożeństwo według obrządku świętego rzymskokatolickiego Kościoła, zawierające msze święte na uroczystości świętych Pańskich, przygodne i na suche dni, czyli kwartalowe [...]*, Berlin 1845
- Siemieński L., *Legenda liryczna o św. Stanisławie, biskupie i męczenniku*, Kraków 1870
- Sierakowski W., *Hymny kościelne z brewijarza rzymskiego, dla użytku powszechnego [...]* zebrane i przełożone, Kraków 1799
- Skarga P., *Żywoty świętych Starego i Nowego Zakonu*, wyd. K. Maniewski, Wiedeń 1860
- Sokołowski S., *OfficiapropriatironorumProvinciaePoloniae [...]*, Cracoviae 1596
- Sotarevius B., *Byssus et purpura, seu Vita et martyrium D. Stanislai Episcopi Cracoviensis historico stylo [...]*, Jasna Góra 1693
- Starowski S., *Świątynia Pańska, zamykająca w sobie kazania na uroczystości świąt całego roku*, Kraków 1645
- Średniowieczna poezja lacińska w Polsce*, oprac. M. Włodarski, Wrocław 2007
- Średniowieczne żywoty i cuda patronów Polski*, przekład J. Pleziowa, opracowanie i wstęp M. Plezia, Warszawa 1987
- Vita sancti Stanislai Cracoviensis episcopi (Vita maior) auctore fratre Vincentio de ordine fratrum praedicatorum*, wyd. W. Kętrzyński, MPH, t. 4, Lwów 1884
- Węcowski J., *Gaudeamus igitur. Gaude mater Polonia (kompozycje, teksty, przekłady, komentarze, źródła)*, Warszawa 2009
- Węgrzynowicz A., *Nuptiae Agni, Gody Baranka Apokaliptycznego, albo Kazania na uroczyste święta Pana Jezusowe, Najświętszej Panny i świętych Bożych [...]*, Kraków 1711
- Wincenty z Kielczy, *Oficjum o św. Stanisławie*, wyd. J. Kubieniec, Kraków 2015 (Musica in Ecclesia Cathedrali Cracoviensi Audita 2)
- Wysocki S., *Nauki, homilije i materyje kazań na wszystkie w całym roku dni święte [...]*, t. 2, Warszawa 1765

Opracowania

- A. Dąbrówka, *Średniowiecze. Korzenie*, Warszawa 2005
- Bibliografia literatury polskiej Nowy Korbut. Piśmiennictwo staropolskie*, oprac. zespół pod kierownictwem R. Pollaka, Warszawa 1965, t. 3
- Biblioteka Kapituły Włocławskiej*, oprac. S. Chodyński, S. Librowski, Włocławek 1949
- Brückner A., *Średniowieczna poezja lacińska w Polsce*, cz. 2, Kraków 1893
- Brückner A., *Średniowieczna poezja lacińska w Polsce*, cz. 3, Kraków 1894
- Budzyński J., „*Gaude, Mater Polonia...*”. *Staropolski hymn laciński i jego recepcja*, [w:] *W kręgu literatury, języka i kultury*, red. A. Majkowska i M. Lesz-Duk, Częstochowa 2001
- Czajowski J.W., *Kardynał Adam Stefan Sapieha*, Wrocław 1997
- Czaykowski K., Łoś J., *Zabytki augustiańskie*, „Materiały i Prace Komisji Językowej Akademii Umiejętności w Krakowie” t. 2, Kraków 1907
- Danielski W., *Liturgiczne teksty rymowane ku czci św. Stanisława Biskupa*, „Summarium. Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego”, t. 7, 1978
- Dawni pisarze polscy. Od początków piśmiennictwa do Młodej Polski. Przewodnik biograficzny i bibliograficzny*, red. R. Loth, t. 5, Warszawa 2004
- Feicht H., *Zur Entstehung zweier polnischer „Carmina patria”*, [w:] *tenże, Studia nad muzyką polskiego średniowiecza*, Warszawa 1975
- Gałuszka T., *Mater Polonia. Z badań nad oficjum brewiarzowym ku czci św. Stanisława ze Szczepanowa „Dies adest celebris” autorstwa Wincentego dominikanina*, „Roczniki Historyczne”, t. 85, 2019, nr 1
- Gaude mater, Polonia. Święty Stanisław w polskiej muzyce i poezji średniowiecznej*, red. T. Maciejewski, Warszawa 1993
- Gładysz B., *Kwestia autorstwa hymnów w „Officium in gratiarum actione pro victoria Chocimensi”*, „Przegląd Teologiczny”, t. 7, 1926
- Gładysz B., *Łacińskie sekwencje mszalne z polskich źródeł średniowiecznych*, Włocławek 1937
- Gładysz B., *O łacińskich hymnach kościelnych z polskich źródeł średniowiecznych*, „Nasza Myśl Teologiczna” t. 1, Lwów 1930
- Hymny polskie*, zebrał i przygotował do wydania H. Kowalewicz, transkrypcja i opracowanie muzyczne J. Morawski, MMA, t. 8, Kraków 1991
- Jachimecki Z., *Średniowieczne zabytki polskiej kultury muzycznej*, „Muzyka Kościelna” 1930, nr 4
- Jachimecki Z., *Średniowieczne zabytki polskiej kultury muzycznej. I: Łacińskie historiae, hymny i sekwencje Kościoła polskiego*, „Muzyka Kościelna” 1930, nr 3–6
- Jagosz M., *Gaude, mater Polonia*, [w:] EK, t. 5, Lublin 1989
- Kleszczowa I., *Świadectwo wieków (z dziejów kultu św. Stanisława)*, „Znak” 1979, nr 4–5
- Kolektarz wawelski sprzed 1526 roku, świadek liturgii Kościoła krakowskiego w XV, XVI i XVII wieku*, opracowanie i edycja S. Fedorowicz, Kraków 2007
- Kopeć J.J., *Bogarodzica w kulturze polskiej XVI wieku*, Lublin 1997
- Kopeć J.J., *Św. Stanisław, biskup krakowski, Pater Patriae, w tekstach liturgii średniowiecznej*, [w:] *Święty Stanisław w życiu Kościoła w Polsce. 750-lecie kanonizacji*, red. A. Napiórkowski, Kraków-Skałka 2003
- Kowalewicz H., *Zasób, zasięg terytorialny i chronologia polsko-lacińskiej liryki średniowiecznej*, Poznań 1967
- Krzyżanowski J., *Historia literatury polskiej. Alegoryzm – preromantyzm*, Warszawa 1964
- Kubieniec J., *Commemoratio: sposoby prezentacji i wykorzystania przeszłości w liturgii*, [w:] *Przeszłość w kulturze średniowiecznej Polski*, t. 1, red. J. Banaszekiewicz, A. Dąbrówka, P. Węcowski, Warszawa 2018
- Kult św. Stanisława na Śląsku Opolskim (1253–2003)*, red. A. Pobóg-Lenartowicz, Opole 2004
- Kuś J., *Najstarszy nieznany komentarz do hymnu „Gaude, mater Polonia” (przyczynek do hymnografii polskiej)*, „Rocznik Krakowski”, t. 51, Kraków 1987
- Labuda G., *Zaginiona kronika z pierwszej połowy XIII wieku w „Rocznikach Królestwa Polskiego” Jana Długosza. Próba rekonstrukcji*, Poznań 1983
- Liman K., *Antologia poezji lacińskiej w Polsce. Średniowiecze*, Poznań 2004
- Lubicz R [własc. Łopaciński H], *Kilka zabytków języka staropolskiego (odbitka z tomu IV i V „Prac Filologicznych”)*, Warszawa 1894
- Łepkowski J., *Przegląd krakowskich tradycji, legend, nabożeństw, zwyczajów, przysłów i właściwości*, Kraków 1866
- Miazga T., *Antyfonarz kielecki z 1372 roku pod względem muzykologicznym*, Graz 1977
- Michałowska T., *Literatura polskiego średniowiecza. Leksykon*, Warszawa 2011

- Michałowska T., *Średniowiecze*, Warszawa 1995
- Morawska K., *Historia muzyki polskiej. Średniowiecze, cz. 2: 1320–1500*, Warszawa 1998
- Morawski J., *Hymny ku czci św. Stanisława*, „Summarius. Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego”, t. 7, 1978
- Morawski J., *Średniowiecze, cz. 1: Do roku 1320*, Warszawa 2006
- Mrowiec K., *Pieśni polskie ku czci św. Stanisława, biskupa krakowskiego, w kancjonalach i śpiewnikach kościelnych*, „Summarius. Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego”, t. 7, 1978
- Od Redakcji*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, t. 32, 1979
- Opis źródeł „Słownika staropolskiego”*, red. W. Twardzik, Kraków 2005
- Perz M., *Staropolskie opracowania polifoniczne tekstów związanych z kultem św. Stanisława Biskupa*, „Summarius. Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego”, t. 7, 1978
- Piwoński H., [rec.:] *T. Miazga, Antyfonarz kielecki z 1372 roku pod względem muzykologicznym, Graz 1977*, „Studia Theologica Varsaviensia”, 1979, nr 1
- Półturzycka M., Półturzycki J., *Ślady i pamiątki Prymasa Tysiąclecia*, Warszawa–Radom 2008
- Przyalgowski W., *Żywoty biskupów wileńskich*, t. 3, Petersburg 1860
- Putanowicz J.A., *Życie, cuda i dzieje kanonizacji s. Jana Kantego [...]*, Kraków 1780
- Rudnicki K., *Biskup Kajetan Sołtyk (1715–1788)*, Kraków–Warszawa 1906
- Rusinek M., „*Gaude, mater Polonia*” – między hymnem niespornym a uroczystą pieśnią Uniwersytetu Jagiellońskiego, „Universitas”, 1992, nr 3
- Sawicki S., *Z pogranicza literatury i religii. Szkice*, Lublin 1978
- Schenk W., *Kult liturgiczny św. Stanisława biskupa na Śląsku w świetle średniowiecznych rękopisów liturgicznych. Studium historyczno-liturgiczne*, Lublin 1959
- Schenk W., *Kult liturgiczny św. Stanisława Biskupa*, „Summarius. Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego”, t. 7, 1978
- Schenk W., *Liturgiczny kult św. Stanisława Biskupa w Polsce*, AC, t. 11, 1979
- Starnawski J., *Drogi rozwojowe hagiografii polskiej i łacińskiej w wiekach średnich*, Kraków 1993
- Starnawski J., *Od zarania dziejów literatury polskiej po wiek XX*, Łódź 2003
- Starnawski J., *Średniowieczna poezja religijna*, Warszawa 1992
- Starnawski J., *Wiek średni i wiek renesansowy*, Łódź 1996
- Starnawski J., *Wincenty Dominikanin*, „Pallas Silesia”, t. 3, 1998, nr 2
- Sułowski Z., Wiktorzak Z., *Stanisław ze Szczepanowa*, [w:] *Hagiografia polska*, red. R. Gustaw, t. 2, Poznań 1972
- Symon F.A., *O hymnach kościelnych*, [w:] *Na powodzian. Księga zbiorowa prac literackich i artystycznych, wydana pod kierunkiem literackim S. Graybnera*, Warszawa 1904
- Szymonik K., *Oficjum rymowane o św. Stanisławie: „Dies adest celebris” i hymn „Gaude Mater Polonia” w polskich antyfonarzach przedtrydenckich. Studium muzykologiczne*, Niepokalanów 1996
- Turkowska D., *Święty Stanisław w poezji polsko-łacińskiej doby średniowiecza i renesansu*, AC, t. 11, 1979
- Ulewicz T., *Święty Stanisław w kulturze umysłowo literackiej dawnej Polski*, AC, t. 11, 1979
- Węcowski P., *Początki Polski w pamięci historycznej późnego średniowiecza*, Kraków 2014
- Wincenty z Kielczy in memoriam. Festiwal w 750. rocznicę powstania hymnu „Gaude Mater Polonia”, 18 kwietnia – 8 maja 2004 roku*, Opole 2004
- Wojciechowski T., *O życiu i pismach Wincentego z Kielc*, „Pamiętnik Akademii Umiejętności w Krakowie. Wydział Filologiczny i Historyczno-Filozoficzny”, t. 5, Kraków 1885
- Zabytki średniowiecznej liryki liturgicznej o św. Stanisławie*, wydał i opracował H. Kowalewicz, AC, t. 11, 1979
- Życzkowski J., „*Gaudeamus igitur...*” – dzieje Krakowskiego Chóru Akademickiego, Kraków 1977

Nota o autorze

Prof. dr hab. Roman Mazurkiewicz, profesor w Instytucie Filologii Polskiej Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, kierownik Katedry Literatury Dawnej, Edytorstwa i Nauk Pomocniczych. Główne kierunki jego zainteresowań naukowych to historia literatury staropolskiej, mediewistyka, mariologia, edytorstwo tekstów dawnych. Jest m.in. autorem książek: *Deesis. Idea wstawiennictwa Bogarodzicy i św. Jana Chrzciciela w kulturze średniowiecznej* (1994, 2002, 2012); *Polskie średniowieczne pieśni maryjne. Studia filologiczne* (2002); *Z dawnej literatury maryjnej. Zarysy i zbliżenia* (2011), a także wielu edycji krytycznych, antologii i artykułów. Jest również twórcą i redaktorem serwisów internetowych o charakterze naukowo-edukacyjnym: Staropolska.pl oraz Mediewistyka Literacka Online. ORCID 0000-0002-2972-8922.

Note on the contributor

Roman Mazurkiewicz, professor at the Institute of Polish Philology of the Pedagogical University in Krakow, head of the Department of Early Modern Literature, Publishing and Auxiliary Sciences. The main directions of his scientific interests are the history of Old Polish literature, medieval studies, Christian iconography and mariology. Author of books: *Deesis. Idea wstawiennictwa Bogarodzicy i św. Jana Chrzciciela w kulturze średniowiecznej* [*Deesis. Idea of intercession of the Mother of God and Saint John the Baptist in medieval culture*] (1994), *Polskie średniowieczne pieśni maryjne. Studia filologiczne* [*Polish medieval Marian songs. Philological studies*] (2002), *Z dawnej literatury maryjnej. Zarysy i zbliżenia* [*From old Marian literature*] (2011), as well as many anthologies, articles and critical editions. He is also the creator and editor of scientific and educational websites: Staropolska.pl and Mediewistyka Literacka Online. He is a correspondent member of the Polish Academy of Arts and Science, the Pontifical Marian Academy. Currently he is participating in the implementation of the grant "Library of Old Polish Writers".

